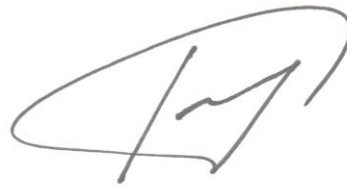

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА**

ШУЛЬГА ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ

УДК [001.891.3+330.341.2:636.082(477)]:001.53:929 Кравченко «19/20» (043.3)

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПЛЕМІННОЇ СПРАВИ В ТВАРИННИЦТВІ
УСРР/УРСР В 30-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 80-Х РР. ХХ СТ.
В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ ПРОФЕСОРА М. А. КРАВЧЕНКА**

07.00.07 – історія науки й техніки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Київ–2019

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Інституті історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України

**Науковий
консультант:**

доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Бей Роман Васильович,
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
НААН, головний науковий співробітник сектору
наукової бібліографії та біографістики

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Коцур Надія Іванівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри
медико-біологічних дисциплін і валеології

доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Литвинко Алла Степанівна,
Державна установа «Інститут досліджень науково-
технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва
Національної академії наук України», провідний
науковий співробітник відділу історії та соціології науки
і техніки

доктор біологічних наук, професор
Пилипчук Олег Ярославович,
Державний університет інфраструктури та технологій
Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри
екології та безпеки життєдіяльності

Захист відбудеться «30» вересня 2019 року о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.373.01 у Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН (03127, Київ, вул. Героїв Оборони, 10, читальний зал).

З дисертацією можна ознайомитися у Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН (03127, Київ, вул. Героїв Оборони, 10, читальний зал).

Автореферат розісланий «30» серпня 2019 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

Т.М. Підгайна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тваринництво, в якому формується близько 30% валового сільськогосподарського виробництва, займає важливе місце в аграрно-промисловому комплексі України. Його подальше піднесення залишається вирішальною умовою продовольчої безпеки, стабільного соціально-економічного розвитку та істотним резервом забезпечення вітчизняного експортного потенціалу країни.

Послідовне збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва та зростання її якості відповідно до міжнародних стандартів можливе лише за умови сталого розвитку племінної справи. Закон України «Про племінну справу у тваринництві» (15 грудня 1993 р.) урегулює її правові, економічні та організаційні основи; визначає дану галузь як систему зоотехнічних, селекційних та організаційно-господарських заходів, спрямованих на поліпшення племінних і продуктивних якостей сільськогосподарських тварин. До першорядних завдань племінної справи також віднесено: створення, відтворення та раціональне використання племінних ресурсів; зростання економічної ефективності та конкурентоспроможності галузі тваринництва; забезпечення функціонування єдиної системи селекції та апробацію нових селекційних досягнень; використання в селекційному процесі кращого світового племінного матеріалу; формування власного експортного потенціалу племінного генофонду; збереження існуючих, локальних і зникаючих вітчизняних порід тощо.

Українськими вченими розроблено концептуальні теоретичні та методологічні засади племінної справи в тваринництві, що ґрунтуються на розвитку теорії породи й породотворення, управлінні механізмом спрямованого вирощування молодняку, оцінці племінної цінності та послідовному зростанні спадкового потенціалу продуктивності сільськогосподарських тварин на основі впровадження новітніх досягнень генетики, біотехнології, інформаційних технологій і раціонального використання племінних ресурсів. Апробовано ефективні моделі селекційно-племінної роботи та сформовано стабільну племінну базу тваринництва. Виведено низку високопродуктивних порід і типів сільськогосподарських тварин, що відповідають рівню європейських стандартів.

У становленні й розвитку племінної справи в тваринництві 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. вагомий внесок належить доктору сільськогосподарських наук, професору Миколі Антоновичу Кравченку (1909–1986). Пріоритетними напрацюваннями вченого є розроблення основних положень лінійного розведення та спрямованого вирощування молодняку, розбудова галузі м'ясного скотарства в УРСР, упровадження перспективного планування галузі тваринництва, збереження й ефективне використання вітчизняних племінних ресурсів тощо. Застосовані М. А. Кравченком наукові підходи, а саме системна теорія породи, методичні основи управління її генеалогією, селекція на довічну продуктивність, концепти інтенсивного використання тварин із рекордною продуктивністю, обґрунтування результативності міжпородного схрещування як планового прийому реконструкції

племінного генофонду сприяли формалізації сучасної моделі племінної справи в тваринництві України.

М. А. Кравченко – розробник концепції вищої фахової освіти, талановитий педагог. Підготовлені за його авторства методики, навчальні програми, підручники, посібники сприяли активізації навчального процесу. Не менш значущими є набутки вченого у становленні дослідної справи в тваринництві УРСР. У вимірі еволюційного розвитку племінної справи в тваринництві, вчений доклав значних зусиль до популяризації її найбільш вагомих напрацювань як ініціатор низки довідкових і біографічних видань, редактор науково-тематичних часописів, автор фундаментальних узагальнювальних праць та ін.

Незважаючи на пріоритетні досягнення М. А. Кравченка, комплексного вивчення його творчого доробку, який становить понад 250 опублікованих наукових праць з питань племінної справи в тваринництві, проведено ще не було. З огляду на це наукова та практична актуальність даного дослідження не викликає сумніву, оскільки, з одного боку, воно сприятиме виявленню основних тенденцій становлення й розвитку племінного тваринництва в УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст., з іншого, – реконструкції життєвого та творчого шляху талановитого вченого й організатора галузевої науки, узагальненню внеску очолюваних ним творчих колективів у розроблення науково-організаційних засад племінної справи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до загального напрямку наукових пошуків Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН і є складовою тематичних завдань «Науково-організаційні та регулятивні засади інноваційної діяльності в системі аграрної науки: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, архівні, біобібліографічні аспекти дослідження (номер державної реєстрації 0116U002102), «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у проведенні цілісного історико-наукового аналізу становлення й розвитку племінної справи в УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст., формування інтелектуального простору професора М. А. Кравченка, його внеску в розроблення теоретичних, методологічних і організаційних засад наукового супроводу галузі племінного тваринництва.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *задач*:

- визначити рівень наукового опрацювання поставленої проблеми та напрями її подальшого розроблення, охарактеризувати джерелознавчий потенціал і методологічні засади дослідницького пошуку;
- проаналізувати особливості та етапи становлення племінної справи у вітчизняному тваринництві у системі державного регулювання, моделі її практичного застосування;

- виділити основні тенденції та етапи розвитку селекційної науки в системі племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст.

- здійснити історичну реконструкцію життєвого та творчого шляху професора М. А. Кравченка, схарактеризувати основні періоди та особливості формування його інтелектуального простору;

- узагальнити теоретичні напрацювання М. А. Кравченка з розвитку теорії племінної справи в тваринництві, визначити пріоритетні результати науковця у вітчизняній науці;

- розкрити внесок ученого у становлення методології ведення племінної справи в тваринництві, організацію племінної служби;

- обґрунтувати значення наукової спадщини М. А. Кравченка на сучасному етапі розвитку племінної справи в тваринництві України;

- визначити роль ученого в розвитку вітчизняної дослідної справи в тваринництві;

- конкретизувати внесок професора М. А. Кравченка у становлення системи вищої фахової освіти в Україні;

- провести аналіз наукових набутків заснованої ним наукової школи в системі племінної справи;

- висвітлити творчі концепти вченого з популяризації галузевої наукової думки.

Об'єктом дослідження є становлення й розвиток племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. в системі державного регулювання.

Предмет дослідження – науково-організаційні, теоретико-методологічні чинники становлення й розвитку племінної справи в процесі її структуризації та професіоналізації, інтелектуальний простір професора М. А. Кравченка, його творча спадщина як підґрунтя для розроблення стратегічних завдань селекційно-племінної роботи в УСРР/УРСР визначеного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період активної творчої діяльності професора М. А. Кравченка (1932–1986). Нижня межа пов'язана з публікацією його перших наукових праць, а верхня позначена смертю вченого. В окремих випадках з метою забезпечення цілісності аналізу становлення й розвитку галузевої наукової думки, дотримання логічної послідовності в з'ясуванні особливостей формування інтелектуального простору вченого дослідження виходило за межі обраного періоду.

Територіальні межі дослідження визначені теренами УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст., яка перебувала у складі СРСР, місцем проживання та професійною діяльністю М. А. Кравченка.

Методи дослідження. Дослідницький пошук ґрунтується на загальнонаукових принципах історичної достовірності, об'єктивності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності та всебічності, що дали змогу розкрити основні тенденції становлення й розвитку племінної справи в тваринництві України. Для

відтворення основних сегментів інтелектуального простору професора М. А. Кравченка, його впливу на дослідницькі практики в племінному тваринництві використано загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація, типологізація), міждисциплінарні (структурно-системний) та спеціальні історичні (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, періодизації, біографічний) методи. У процесі проведення дисертаційного дослідження послуговувалися методами джерелознавчого, архівознавчого та термінологічного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим у вітчизняній історіографії науковим дослідженням, у якому всебічно і об'єктивно висвітлюється становлення й розвиток племінної справи на теренах України обраного періоду.

У результаті виконаного дослідження *вперше*:

- охарактеризовано сутнісні особливості історіографічного простору становлення й розвитку племінної справи в УСРР/УРСР 30-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст.;

- розглянуто основні сегменти структуризації та професіоналізації племінної справи у системі державного регулювання, формалізовано авторське бачення функціональності та ефективності її взаємодоповнюючих структурних одиниць і моделей;

- виявлено, проаналізовано та введено до наукового обігу широке коло документів, які розкривають основні періоди наукової, педагогічної та організаційної діяльності професора М.А. Кравченка, формування його інтелектуального простору, вплив на дослідницькі практики в племінному тваринництві 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст.;

- комплексно оцінено змістовне наповнення організаційної компоненти наукової діяльності вченого, його роль у формуванні племінної бази тваринництва та становленні племінної служби в Україні;

- сформульовано авторський висновок щодо значення педагогічної діяльності вченого з урахуванням теоретичного і практичного внеску створених ним навчальних структур та розроблення концепції поширення вищої фахової освіти;

- конкретизовано внесок М. А. Кравченка в становленні сучасної теорії і методології племінної справи в тваринництві, виведенні перших вітчизняних спеціалізованих порід і типів великої рогатої худоби, актуалізації проблеми раціонального використання племінних ресурсів;

- обґрунтовано значення неформальних творчих об'єднань у продукуванні галузевого знання на прикладі діяльності наукової школи, заснованої професором М. А. Кравченком, проведено її контекстове порівняння зі спорідненими творчими корпораціями вчених, доведено роль наукового дискурсу у розвитку вітчизняної галузевої науки;

- з'ясовано місце популяризаторської діяльності М. А. Кравченка у становленні й розвитку племінного тваринництва України, його внесок у розгортання системних наукових досліджень з вітчизняної сільськогосподарської біографістики.

Удосконалено:

– періодизацію еволюційного поступу племінної справи та селекційної науки в тваринництві УСРР/УРСР досліджуваного періоду на основі врахування внутрішніх і зовнішніх взаємовпливів, зумовлювальних чинників виробництва тваринницької продукції, підпорядкованих стратегічним планам розвитку галузі, взаємодії вченого і наукового соціуму;

– узагальнювальну реконструкцію наукового знання з історії племінної справи в тваринництві України через конкретизацію персоніфікованого внеску вчених у розроблення її концептуальних теоретичних і методологічних положень;

– систематизацію наукового спадку професора М. А. Кравченка, обґрунтовано пріоритетність його фундаментальних досліджень з удосконалення системи лінійного розведення та генеалогічного аналізу, актуалізації проблеми управління індивідуальним розвитком сільськогосподарських тварин і подовження термінів їх господарської експлуатації, ефективного використання особин із рекордною продуктивністю, впровадження основ перспективного планування в тваринництві;

– методологічні підходи до проведення історико-біографічного дослідження в галузі племінної справи через уведення категорії «інтелектуального простору»;

Набули подальшого розвитку:

– напрями дослідницьких пошуків з проблем становлення та діяльності наукових установ і ВНЗ зооінженерного профілю на різних етапах державотворчих процесів, відтворення наукового спадку учених у галузі племінного тваринництва як органічної складової в системі культурних цінностей української нації;

– теоретичні і методологічні засади детермінації еволюційно-сутнісних особливостей становлення й розвитку, ефективності функціонування різних моделей племінної служби в Україні;

– окреслення стратегічних завдань і перспектив подальшого розвитку племінної справи в тваринництві України із врахування виробленого історичного досвіду та ефективних дослідницьких практик.

Практичне значення одержаних результатів визначається сформульованими положеннями про закономірності становлення й розвитку племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. Висновки та матеріали дослідження можуть використовуватися при опрацюванні ключових напрямів подальшого розвитку племінного тваринництва в Україні, адаптації ефективної моделі виробництва галузевої продукції. Одержані результати рекомендовано використовувати при підготовці узагальнювальних праць з історії сільськогосподарської дослідної справи та аграрної освіти, біографічних словників і енциклопедій, біобібліографічних покажчиків, термінологічних довідників; вирішенні першорядних завдань науково-методичного супроводу племінної справи в тваринництві. Можливе використання матеріалів дослідження в навчальному процесі при викладанні історичних і галузевих курсів - історії України, історії сільськогосподарської науки, історії науки й техніки, історії тваринництва, племінної справи, а також при написанні навчальних посібників і підручників.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням. Дисертантом обґрунтовано мету і завдання, його об'єкт і предмет, джерелознавчі та методологічні засади дослідницького пошуку. Особистим внеском здобувача є узагальнювальні висновки та положення, покладені в основу авторської концепції становлення і розвитку племінної справи в тваринництві України досліджуваного періоду.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи оприлюднено на VIII, IX, XII міжнародних науково-практичних конференціях «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 20 січня 2017 р.; 27 лютого 2017 р., 20 червня 2017 р.), VI міжнародній науково-практичній конференції «Особистість, суспільство, політика» (Люблін, 11–12 березня 2017 р.), II Всеукраїнській науковій конференції «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (Дніпро, 24–25 березня 2017 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки» (Вінниця, 10–11 квітня 2017 р.), XXII Всеукраїнській науковій конференції молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів «Шляхи відродження науки України» (Київ, 14 квітня 2017 р.), XIII міжнародній науково-практичній конференції «Ключові питання сучасної науки» (Софія, 15–22 квітня 2017 р.), XIX міжнародній науково-практичній конференції «Наука в сучасному світі» (Київ, 20 квітня 2017 р.), XII всеукраїнській конференції молодих учених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні» (Київ, 19 травня 2017 р.), XIV міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Монреаль, 30–31 травня 2017 р.), II міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (Варшава, 7 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені в 40 наукових публікаціях, серед яких 1 монографія, 2 брошури, 25 наукових статей, зокрема 20 статей у фахових наукових виданнях України, 5 статей у зарубіжних наукових виданнях, 12 публікацій у збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій.

Структура дисертації підпорядкована меті та дослідницьким завданням, зорієнтована на цілісне висвітлення обраної проблеми, узгоджена з об'єктом і предметом дослідження. Дисертаційна робота складається із вступу, аналізу історіографії проблеми, джерельної бази та методологічних засад дослідження, викладу одержаних результатів, висновків, списку використаних джерел, що містить 720 найменувань, 27 додатків. Повний обсяг дисертації становить 540 сторінок, основний текст роботи викладений на 408 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі розкрито актуальність і зв'язок дисертаційної роботи з науковою тематикою; сформульовано мету та завдання; визначено об'єкт, предмет, хронологічні межі, методи дослідницького пошуку, обґрунтовано наукову новизну

та практичне значення одержаних результатів; наведено дані щодо особистого внеску здобувача, апробації та структури дисертації.

У розділі 1 «Історіографія проблеми, джерельна база та методологічні засади дослідження» наведено результати історіографічного аналізу теми дослідження, характеристику її джерельної бази, обґрунтовано методологію дослідницького пошуку.

У підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки проблеми» систематизовано узагальнювальні наукові праці попередніх дослідників, виявлено проблеми, пов'язані з темою дослідження, які потребують поглибленого вивчення.

Виділено групи історіографічних праць за предметно-тематичним принципом, зокрема ті, що висвітлюють історію вітчизняної сільськогосподарської науки та дослідної справи, племінної справи у тваринництві та її сутнісних складових; процеси структуризації та професіоналізації; діяльність галузевих науково-дослідних і навчальних інституцій, що здійснювали науковий супровід галузі та пов'язані з професійною діяльністю М. А. Кравченка. Сформовано три групи історіографічних праць за хронологічним принципом. До перших двох віднесено наукові узагальнювальні праці радянського періоду, до третьої – пострадянського періоду. Перший виділений період (30-ті – перша половина 40-х рр. ХХ ст.) пов'язаний із започаткуванням вивчення еволюції наукових напрямів, учень, теорій, що склали теоретичне і методологічне підґрунтя для становлення племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР¹. Вітчизняними дослідниками тваринництва підготовлено наукові праці з історії галузевих науково-дослідних установ і ВНЗ, де навчався і працював М. А. Кравченко².

Період другої половини 40–80-х рр. більш багатоплановий як за рівнем теоретичних узагальнень, так і за авторством публікацій. Характерним для нього є формування в наукових колах систематичного інтересу до постаті М. А. Кравченка, який на той час здобув авторитет та міжнародне визнання як талановитий учений-селекціонер, автор оригінальних наукових розробок у галузі племінного тваринництва. Відтворенню загальних тенденцій становлення й розвитку племінної справи в УРСР присвячені публікації В. П. Бойка, М. В. Зубця, А. І. Плішка, К. Б. Свечина³. Підготовлено низку фундаментальних наукових праць, які містять змістовні коментарі щодо діяльності племінних заводів симентальської породи в УРСР, яка знаходилася у колі пріоритетних напрямів дослідницьких практик професора М. А. Кравченка⁴. Перші згадки про талановитого вченого і педагога, а також про діяльність очолюваної ним кафедри дарвінізму Київського державного

¹ Вавилов Н. И. Теоретические основы селекции. Москва, 1987. 512 с.

² К восьмилетию Кубанского сельскохозяйственного института (1919–1927) / ред. кол.: Н. А. Ленский, П. И. Мищенко, В. Д. Татарин. Краснодар, 1927. 60 с.

³ Бойко В. П. Породы крупного рогатого скота Украины в историческом развитии и их оценка по молочной продуктивности. Киев, 1981. 108 с.; Молочне скотарство / авт. кол.: М. В. Зубець, Ф. Ф. Ейснер, В. І. Байда та ін. Київ: Урожай, 1988. 240 с.; Плішко А. І. Організація племінної роботи в тваринництві. Київ, 1962. 158 с.; Свечин К. Б. Внесок зоотехнічної науки в розвиток скотарства Радянської України. *Молочно-м'ясне скотарство*: респ. міжвід. тем. наук. зб. Київ, 1978. Вип. 47. С. 4–10.

⁴ Воедило А. Л. Опыт работы племенного совхоза «Тростянец». Москва, 1953. 44 с.; Головенко Р. В., Шулімов А. Г. Племзавод «Червоний велетень» Харківської області. Харків, 1972. 94 с.; Дзюбанов В. М., Недава В. Ю. На племзаводі «Терезино». *Тваринництво України*. 1967. № 10. С. 29–31.

університету імені Т. Г. Шевченка знайдено в статті С. Д. Шестакова⁵. У 60–80-ті рр. підготовлено кілька біографічних нарисів, присвячених М. А. Кравченку, зокрема один із них наведено в Українській Радянській Енциклопедії⁶.

Обґрунтовано, що найбільш різноплановою та змістовною є історіографія обраної проблеми сучасного періоду. Для вивчення загальних закономірностей розвитку племінної справи у тваринництві УРСР становить інтерес монографія «Історичні аспекти розвитку теорії селекції в скотарстві України» (2006)⁷, автори якої характеризують середину минулого століття як перехідний етап від класичних методів породотворення до фундації новітньої теорії селекції. Відтворенню творчих пошуків українських учених з розбудови галузі спеціалізованого м'ясного скотарства в УРСР сприяє монографія В. С. Козиря⁸, а молочної галузі – В. П. Бурката та ін.⁹ Виділено групу узагальнювальних наукових праць з питань генезису окремих порід великої рогатої худоби¹⁰. Для вивчення теоретичного і практичного внеску професора М. А. Кравченка у розвиток племінної справи в УРСР вбачається значущою стаття «Розвиток вчення про генетику, селекцію і біотехнологію у тваринництві в працях українських вчених» (2001)¹¹.

Дослідженню еволюції вчення про породу, внеску М. А. Кравченка в розроблення його окремих положень сприяють публікації Д. Т. Вінничука та В. П. Бурката¹². Відомості щодо розвитку теорії лінійного розведення містить наукове видання «Розведення за лініями: генезис понять і методів та сучасний селекційний контекст» (2004)¹³. Основні тенденції становлення теорії онтогенезу в загальних рисах відображено у статті І. С. Бородай «Генезис теорії індивідуального розвитку сільськогосподарських тварин» (2009)¹⁴. Внесок М. А. Кравченка у вирішення проблеми збереження племінних ресурсів певною мірою відображає монографічне видання «Методологічні аспекти збереження генофонду сільськогосподарських тварин» (2007)¹⁵.

⁵ Шестаков С. Д. Пути развития научно-исследовательского института физиологии животных Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко. *Научн. записки НИИ физиологии животных*. Киев, 1947. С. 5–7.

⁶ Кравченко М. А. *Українська Радянська енциклопедія*. 2-ге вид. Київ : УРЕ, 1980. Т. 5. С. 467.

⁷ Буркат В. П., Бородай І. С. Історичні аспекти розвитку теорії селекції у скотарстві України : монографія. Київ : Аграрна наука, 2006. 584 с.

⁸ Козырь В. С., Соловьев Н. И. Мясные породы скота в Украине. Днепропетровск : Полиграфіст, 1997. 325 с.

⁹ Буркат В. П., Єфименко М. Я., Хаврук О. Ф., Блізніченко В. Б. Формування внутріпородних типів молочної худоби. Київ : Урожай, 1992. 200 с.

¹⁰ Рубан Ю. Д. Эволюция симментальской породы скота : опыт и перспективы его использования. Киев : Аграрная наука, 2002. 296 с.

¹¹ Зубець М. В., Буркат В. П., Рубан Ю. Д. Розвиток вчення про генетику, селекцію і біотехнологію у тваринництві в працях українських вчених. *Генетика і селекція на межі тисячоліть* : у 4-х т. Київ : Логос, 2001. Т. 4. С. 13–30.

¹² Буркат В. П. Розвиток концепцій породотворення М. А. Кравченка в сучасних умовах. *Науковий вісник Нац. аграр. ун-ту*. Київ, 2001. Вип. 21. С. 15–21; Вінничук Д. Т. Порода животных как биологическая система (теоретические положения). Київ, 1993. 70 с.

¹³ Буркат В. П., Полупан Ю. П. Розведення тварин за лініями : генезис понять і методів та сучасний селекційний контекст. Київ : Аграрна наука, 2004. 68 с.

¹⁴ Бородай І. С. Генезис теорії індивідуального розвитку сільськогосподарських тварин. *«Aktualne problemy nowocresnych nauk – 2009» (07-15 czerwca 2009 r.)* : mater. V miedzyn. nauk.-prakt. konf. Przemysl : Nauka i studia, 2009. Vol. 11. Historia. Politologia. S. 49–58.

¹⁵ Зубець М. В., Буркат В. П., Мельник Ю. Ф. Методологічні аспекти збереження генофонду сільськогосподарських тварин (До 75-річчя створення Української академії аграрних наук). Київ, 2007. 118 с.

Для вивчення історії зоотехнічного факультету УСГА доволі інформативною є монографія В. В. Діденка¹⁶, тоді як Всесоюзного НДІ акліматизації і гібридизації тварин (Асканія-Нова) – монографія В. М. Рябка¹⁷ та ін. У монографічному виданні «Київська дослідна станція тваринництва «Терезине»: історія, здобутки, вчені» (2011)¹⁸ наведено відомості про внесок професора М. А. Кравченка в розгортання її діяльності. В останні десятиріччя підготовлено низку наукових праць, що узагальнюють здобутки наукової школи М. А. Кравченка¹⁹. Найбільш значущими для нашого дослідження є біографічні нариси²⁰, які дають оцінку наукових розробок ученого, зокрема генеалогічних методів селекції, основ племінного використання високопродуктивних тварин, удосконалення методів лінійного розведення тощо.

Однак узагальнювальних праць, які б містили цілісний історико-науковий аналіз розвитку племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст., внеску професора М. А. Кравченка в розроблення її теоретико-методологічних та науково-організаційних засад, нами не виявлено. Недостатньо досліджено інтелектуальний простір ученого, що зумовлює актуальність даного дослідження, висунення означених завдань на перший план.

У підрозділі 1.2 «Характеристика джерельної бази дослідження» класифіковано використані джерела за видами, формою, ознаками та змістом на такі групи: 1) архівні документи, рукописи; 2) опубліковані офіційні документи органів державної влади, наукових установ, вищих навчальних закладів; 3) наукові праці професора М. А. Кравченка та інших дослідників у галузі племінної справи; 4) біо- та бібліографічні покажчики; 5) довідкові та енциклопедичні видання; 6) мемуарна література; 7) засоби масової інформації; 8) музейні матеріали; 9) інтернет-ресурси тощо.

Констатуємо увагу зосереджено на документах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України. Фонд 4861 «Українська академія сільськогосподарських наук» (1956–1962) зберігає матеріали про розвиток племінної справи у тваринництві, становлення системи вищої фахової освіти. Для з'ясування специфіки розгортання галузевої науково-дослідної роботи особливу значущість мали документи фонду 5176 «Південне відділення ВАСГНІЛ» (1969–1989). Детальному аналізу селекційно-племінної роботи зі стадами симентальської худоби сприяло залучення документів фонду 5022 «Республіканський трест племінних заводів і племінних радгоспів УРСР» (1956–1982). Документи з фонду 27 «Міністерство сільського господарства УРСР» (1945–1975) відображають зміни в

¹⁶ Діденко В. В. Нарис історії Національного аграрного університету (до сторіччя заснування). Київ, 1998. 175 с.

¹⁷ Рябка В. М., Туринський В. М. Истоки, достижения и перспективы науки в Аскании-Нова. Киев, 2001. 256 с.

¹⁸ Зубець М. М., Бородай І. С. Київська дослідна станція тваринництва «Терезине»: історія, здобутки, вчені / НААН, ДНСГБ; наук. ред. чл.-кор. НААН В. А. Вергунов. Вінниця, 2011. 208 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 57).

¹⁹ Мельник Ю. Ф., Зубець М. В., Буркат В. П. Розвиток творчої спадщини професора М. А. Кравченка його науковою школою на межі тисячоліть. *Науковий вісник НУБіП України*. Київ, 2009. Вип. 138. С. 33–33; Бородай І. С. Вклад наукових шкіл у розвиток селекційної науки у скотарстві України. *Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної медицини ім. С. З. Гжицького*. Львів, 2006. Т. 8. №3(30). Ч. 3. С. 15–19.

²⁰ Найденко К. А. Кравченко Микола Антонович. *Вчені-селекціонери у тваринництві*. Київ, 1997. С. 90–91. (Серія «Українські вчені-аграрії ХХ ст.»; кн. 1); Зубець М. В. Завжди поряд із своїми вихованцями. *Талант і добро вічні як світ*. Київ, 1999. С. 25–46.

організаційній структурі племінної служби, роль координуючих інституцій у розгортанні спрямованої селекційно-племінної роботи.

Значний інформаційний потенціал для вивчення особливостей створення кафедри розведення сільськогосподарських тварин, використання яких дозволило конкретизувати внесок професора М. А. Кравченка в активізацію науково-дослідної роботи, яка розгорнулася на її базі, містять фонди Р-1361 «Київський ветеринарний інститут» (1921–1956) та Р-1331 «Українська сільськогосподарська академія» (1954–1977) Державного архіву м. Києва. Послугувалися фондом 251 Наукового архіву Президії НАН України, а саме документами про організацію мережі галузевих наукових установ УРСР в 50–60-ті рр. ХХ ст. Використано архівні документи Інституту розведення і генетики тварин імені М. В. Зубця НААН (1976–2017). Залучалися архівні справи співробітників Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП України). Загалом опрацьовано 117 справ 12 описів 8 фондів 3 державних архівів України та 2 архівів галузевих наукових установ і ВНЗ. Введено до наукового обігу 42 раніше не відомі архівні документи, які сприяли формулюванню авторських висновків, власній інтерпретації окремих подій і явищ племінної справи в тваринництві України.

Як первинне біографічне джерело вивчали спогади учнів і послідовників професора М. А. Кравченка. Становить інтерес видання «Талант і добро вічні як світ» (1999). Додатково проведено інтерв'ю з відомими вченими в галузі племінної справи у тваринництві, які тривалий час співпрацювали з М. А. Кравченком. Для нашого дослідження виявилось значущим мемуарне видання М. А. Кравченка «Мої сучасники» (1999), опубліковане після його смерті.

Як одне з найважливіших джерел дослідження розглядали наукову спадщину професора М. А. Кравченка, встановлено періоди його найбільшої публікаційної активності та домінуючі напрями наукових розробок (рис. 1).

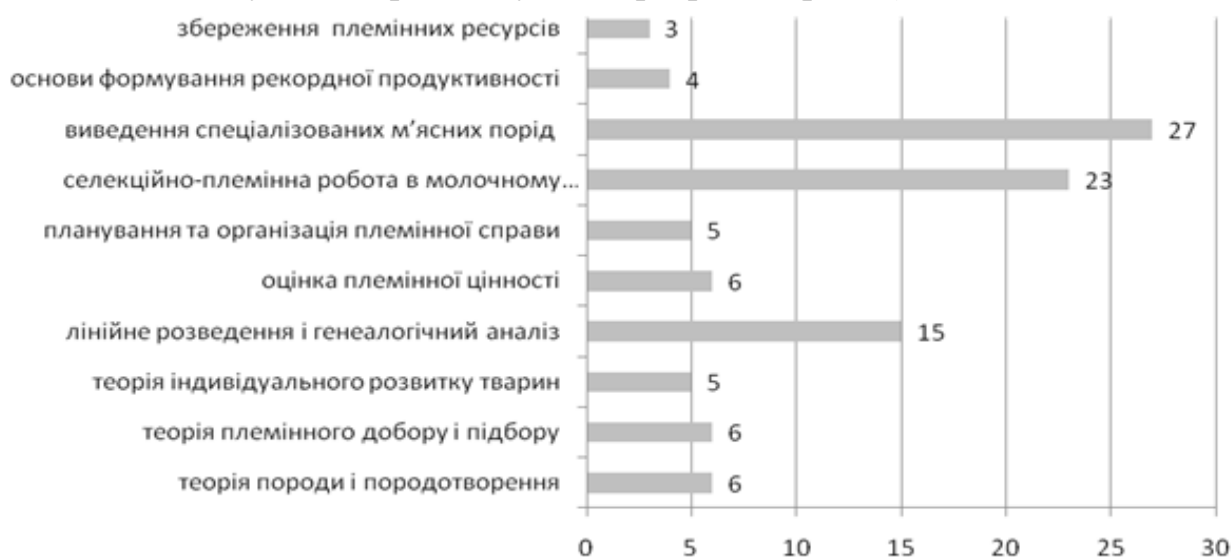

Рис. 1. Домінуючі напрями наукових розробок М. А. Кравченка (в %) з питань племінної справи в тваринництві у 1934–1986 рр.

Використання біобібліографічних показників дало змогу комплексно оцінити наукову спадщину окремих учених у галузі племінного тваринництва. Залучення довідкових видань як джерел дослідницького пошуку забезпечило поглиблене вивчення деяких аспектів становлення й розвитку племінної служби в СРСР. Періодичні видання («Тваринництво», «Вісник аграрної науки», «Тваринництво України», «Зоотехнія», «Молочне та м'ясне скотарство» та ін.) сприяли відтворенню нагальних проблем селекційно-племінної роботи в тваринництві.

У підрозділі 1.3 «*Методологія дослідження*» обґрунтовано методологічні засади дослідницького пошуку, що визначалися, передусім, специфікою його об'єкта і предмета, метою та завданнями.

Об'єктивному аналізу становлення й розвитку племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. сприяло використання принципу історизму та спеціальних історичних методів (предметно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-генетичний, ретроспективний), які забезпечили синтетичне осмислення еволюційного поступу племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР, можливість вивчення окремих процесів у динаміці та змінах. Застосування історико-культурного та аксіологічного підходів дало змогу визначити соціокультурні умови становлення й розвитку теоретичних і методологічних складників племінної справи у хронологічній послідовності, представити ті або інші культурні форми як певні цінності. Ефективним засобом систематизації інформаційного матеріалу виявився метод періодизації. Дисертаційне дослідження персоніфіковано на основі використання біографічного методу. Специфіка досліджуваної теми зумовила використання просопографічного методу, взаємопов'язаного з історичною біографістикою.

При використанні того чи іншого історичного методу залучали загальнонаукові методи (логічний, аналітично-синтетичний, класифікації та ін.) як конкретні пізнавальні засоби. Формуванню цілісного авторського уявлення про предмет дослідження сприяло застосування системного підходу. Методологія історичного та системного принципів доповнювалася використанням предметно-когнітивного та діяльнісного підходів.

Для пошуку та систематизації первинної інформації застосовано бібліографічний, архівознавчий та джерелознавчий аналізи, а також контент-аналіз. Зокрема, контент-аналіз дав змогу на основі розрізнених фактів встановлювати загальні й часткові тенденції розвитку племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР, динаміку домінування окремих наукових напрямів і методів селекційно-племінної роботи. Використання методу термінологічного аналізу сприяло ідентифікації та уточненню змісту окремих понять дослідження (інтелектуальний простір, племінна справа, лінія, родина, препотентність, індивідуальний розвиток, гетерогенний підбір, гомогенний підбір та ін.). Наприклад, поняття інтелектуального простору ґрунтується на інтеграції вчених як первинних одиниць, що працюють в одній предметній або проблемній сфері, об'єднані єдиним розумінням цілей і методів дослідження, певними стандартами одержаних результатів, пов'язані один з одним системою вертикальних і горизонтальних

наукових комунікацій. Найважливішою рисою інтелектуального простору є продукування нового наукового знання, яке підтверджує результативність дослідницької програми. Специфіка формування інтелектуального простору професора М. А. Кравченка полягала в тому, що результатом його діяльності була не лише наукова, а й наукоємна продукція (породи, типи, лінії, родини сільськогосподарських тварин, окремі видатні особини). Іншою його особливістю була нагальна потреба включення науково-виробничих структур (племінні ради з удосконалення порід, селекційні центри тощо), зусиллями яких відбувалася апробація та впровадження наукових розробок. Доведено, що інтелектуальний простір професора М. А. Кравченка є типовою моделлю для вивчення такого типу формувань, коли наукові комунікації вчених набувають інтернаціональних форм, діяльність одного дослідника виходить за межі певної країни, а його наукова продукція є затребуваною іншими країнами, що свідчить про інтеграцію світового наукового співтовариства. Інтелектуальний простір визначається як просторовим, так і хронологічним форматом. Його становлення і розвиток підтримується за рахунок механізмів наукової конкуренції, комунікації, взаємовідносин з іншими науковими, професійними, творчими співтовариствами. Саме ці механізми взаємодії забезпечують процес функціонування, подальшої структуризації та професіоналізації, самоорганізації галузевої науки.

У розділі 2 **«Становлення особистісних і наукових пріоритетів М. А. Кравченка»** висвітлено основні періоди творчої активності та компоненти інтелектуального простору вченого, його дослідницькі практики, що зумовили визначальний вплив на становлення й розвиток племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР обраного періоду.

У підрозділі 2.1 *«Чинники формування наукового світогляду»* з'ясовано передумови становлення домінуючих напрямів наукової, організаційної та педагогічної діяльності вченого.

М. А. Кравченко народився 18 грудня 1909 р. у сім'ї вчителя біології, директора І гімназії в Ростові-на-Дону. Після смерті батьків, коли йому виповнилося 11 років, разом з братом і сестрою виховувався у Краснодарі у родині дядька С. К. Кравченка, який працював зоотехніком у навчальному господарстві «Круглик», надихнув майбутнього вченого до вивчення племінної справи. У 1927 р. закінчив Краснодарську середню школу, після конкурсних екзаменів поступив на зоотехнічний факультет Кубанського сільськогосподарського інституту (КСГІ). Встановлено, що на другому курсі захоплювався фізіологією тварин, слухав лекції відомого фізіолога, професора О. І. Смирнова. Науково-дослідну роботу вперше розпочав у лабораторії професора А. О. Малігонова. Після закінчення КСГІ на початку 1931 р. отримав направлення в Башкирську АРСР, де працював старшим зоотехніком свинарського радгоспу «Карламан» Кармаскалинського району. Цього самого року переведений в Уфу на посаду головного зоотехніка обласної контори свинарства.

У лютому 1932 р. повернувся в радгосп «Карламан» на посаду головного зоотехніка–технічного директора. У травні 1932 р. прийнятий завідувачем відділу

селекції Башкирського філіалу Анненківської зональної дослідної станції. На підставі вивчення архівних джерел встановлено, що науково-педагогічну роботу вчений розпочав з 1934 р. в Башкирському сільськогосподарському інституті (БСГІ). Читав курси «Свинарство» на зоотехнічному та «Основи тваринництва» на агрономічному факультетах. Опублікував свої перші наукові праці, присвячені питанням породного районування та розроблення основ селекційно-племінної роботи з породами великої рогатої худоби.

Влітку 1934 р. поступив до аспірантури Тимірязєвської сільськогосподарської академії (ТСГА), під керівництвом академіка ВАСГНІЛ Ю. Ф. Лискуна виконав дисертаційне дослідження «Методика побудови племінної роботи в конкретних умовах». Обґрунтовано значний вплив на формування наукового світогляду вченого професора Д. А. Кисловського та академіка ВАСГНІЛ М. М. Завадовського. У 1936 р. на вченій раді ТСГА оприлюднив результати дисертаційної роботи, цього ж року здобув науковий ступінь кандидата сільськогосподарських наук.

У підрозділі 2.2 «Періоди науково-організаційної та педагогічної діяльності» на основі аналізу творчого доробку професора М. А. Кравченка, врахування динаміки його пріоритетних наукових напрямів виділено періоди інтелектуальної біографії вченого.

У 1936–1937 рр. він працював на посаді доцента кафедри розведення сільськогосподарських тварин Гори-Горецького сільськогосподарського інституту (ГСГІ). У 1938 р. обраний поза конкурсом доцентом кафедри тваринництва Дніпропетровського сільськогосподарського інституту (ДСГІ), читав курси «Свинарство», «Вівчарство», «Птахівництво». З 1940 р. завідував кафедрою тваринництва Київського ветеринарного інституту (КВІ), реорганізованою за його ініціативою у кафедру розведення і спеціальної зоотехнії. З початком воєнних дій очолив евакуацію племінного стада племрадгоспу «Хмельовик» Київської області в Тамбовську область. У 1941 р. призначений старшим зоотехніком Тамбовського державного племінного розплідника першеронських коней, цього ж року переведений на посаду завідувача кафедри годівлі та розведення Новосибірського сільськогосподарського інституту (НСГІ), а влітку 1943 р. – кафедри тваринництва Свердловського сільськогосподарського інституту (ССГІ).

З 1944 р. знову очолив кафедру розведення та спеціальної зоотехнії КВІ. У 1945 р. при Всесоюзному НДІ тваринництва захистив докторську дисертацію за темою «Методика вивчення і практичного використання розведення за лініями». У 1946 р. М. А. Кравченку присвоєно науковий ступінь доктора сільськогосподарських наук і вчене звання професора. З 1948-го по 1953 р. за сумісництвом завідував кафедрою дарвінізму біологічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. У 1953–1954 рр. читав курс розведення сільськогосподарських тварин в Аграрному університеті в Геделе (Угорщина).

Після повернення в УРСР віддає всі сили реформуванню системи вищої фахової освіти. У 1956 р. за його ініціативи організовано зоотехнічний факультет Української академії сільськогосподарських наук (УАСГН). Як перший декан

зоотехнічного факультету та завідувач кафедри розведення сільськогосподарських тварин формалізував нову концепцію вищої зоотехнічної освіти, яка поєднала найкращі набутки вітчизняної і зарубіжної освітніх систем, ґрунтувалася на вихованні гармонійно розвинутої особистості. Узагальнено пріоритетні напрями наукових розробок ученого, характерні для цього періоду, зокрема основи лінійного розведення та генеалогічного аналізу порід і типів худоби та ін. Найбільш вагомими науковими працями вченого, опублікованими в розглядуваний період діяльності: «Принципи керування індивідуальним розвитком сільськогосподарських тварин» (1958), «Ведення селекційно-племінної роботи в племінному заводі» (1958) та ін.

На підставі аналізу документальних джерел встановлено, що в 1965 р. М. А. Кравченко взяв участь у роботі комісії з обстеження тваринництва в експериментальному господарстві «Ленінські Горки» Московської області, якою керував академік ВАСГНІЛ Т. Д. Лисенко. Довівши у своїй статті «Про наукову роботу по тваринництву в «Горках Ленінських»» (1966) проміжний характер успадкування при схрещуванні симентальської і джерсейської порід, сприяв збереженню та раціональному використанню значних масивів вітчизняних порід великої рогатої худоби.

У 1966–1968 рр. працював радником з сільського господарства Посольства СРСР у Франції, кілька разів виїжджав в Італію та Швейцарію. Обґрунтував концепцію розбудови галузі м'ясного скотарства в СРСР, віддав реалізації свого селекційного задуму останні 20 років життя. У 1966–1981 рр. М. А. Кравченко завідував кафедрою розведення сільськогосподарських тварин УСГА, а в 1981–1986 рр. залишався її професором. Читав лекції для спеціалістів з племінної справи, зоотехніків і ветеринарних лікарів-виробничників. Виділено та узагальнено домінуючі напрями наукових розробок ученого, характерні для даного періоду, а саме розроблення методів селекційно-племінної роботи з м'ясною худобою, розвиток теорії породотворення та ін. Найбільш вагомими науковими працями вченого, підготовленими й опублікованими в цей період: «Сименталізована худоба СРСР – високопродуктивна вітчизняна порода великої рогатої худоби» (1972), «Значення, вибір і використання рекордисток» (1975), «Класифікація варіантів підбору, методів парування і методів розведення тварин» (1976) та ін.

На основі вивчення архівних джерел встановлено, що професор М. А. Кравченко здійснював активну консультаційну діяльність як член сільськогосподарської секції Республіканського товариства з поширення наукового та політехнічного знання, член експертної комісії ВАК, зоотехнічної ради Міністерства сільського господарства УРСР, методичної комісії Управління вищих і середніх навчальних закладів Міністерства сільського господарства СРСР. У 1975 р. за значні здобутки в розвитку зоотехнічної науки УРСР, удосконаленні системи вищої фахової освіти, організації наукового супроводу галузі племінного тваринництва М. А. Кравченку присвоєно звання «Заслужений діяч науки УРСР».

Помер учений 2 квітня 1986 р., похований у Києві.

У підрозділі 2.3 *«Професор М. А. Кравченко – організатор дослідної справи у тваринництві»* узагальнено науково-організаційну компоненту діяльності вченого, основні здобутки науково-дослідних інституцій, які він очолював.

Встановлено, що в 1949–1959 рр. М. А. Кравченко здійснював керівництво державними науковими темами «Розробити методики оцінки плідників за потомством» та «Вивчення впливу інтенсивності та характеристика живої маси телиць у зв'язку з їх подальшою продуктивністю», що виконувалися творчими колективами кафедри розведення сільськогосподарських тварин КВІ, а з 1956 р. цією самою кафедрою в УАСГН. У 1959–1964 рр. учений був керівником наукових тем «Удосконалити худобу зони діяльності КДСТ «Терезине» та «Удосконалити білоголову українську худобу». Базою для проведення науково-дослідної роботи слугували племінні заводи симентальської худоби: «Веселий Поділ» Полтавської, «Червоний велетень» Харківської, «Терезине» Київської, «Тростянець» Чернігівської, «Матусівський» Черкаської областей. У 1960–1966 рр. за його керівництва виконувалася наукова тема «Розробка теорії племінної справи, методів розведення і прискореного відтворення сільськогосподарських тварин». На основі аналізу племінної роботи в племзаводах симентальської, лебединської, білоголової української та інших порід ученим спільно із співвиконавцями наукової тематики опрацьовано питання розведення за лініями, прискореної оцінки племінної цінності сільськогосподарських тварин, методів їхнього племінного добору на базі зональних станцій штучного осіменіння.

Доведено, що М. А. Кравченку належить вагомий внесок у становленні дослідної справи у тваринництві УРСР як завідувачу відділу селекції та схрещування Центральної дослідної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин (ЦДСШО, м. Бровари). Узагальнено розроблену під його керівництвом методику виведення лінійних бугаїв, рекомендовану для племзаводів симентальської породи, а також методику планування лінійно-групового підбору плідників. На основі модифікації генеалогічної схеми бугаїв симентальської породи дослідником розроблено графічний метод планування підбору бугаїв і чергування ліній. Опрацьовано та апробовано в умовах племінних господарств метод попередньої оцінки плідників за родоводом, який дав змогу прогнозувати продуктивні та племінні ознаки їхнього потомства. Адаптовано метод прискореного випробування й оцінки бугаїв, який ґрунтувався на врахуванні показників їх власної продуктивності та інтенсивності росту потомків.

У підрозділі 2.4 *«Популяризація здобутків племінної справи у тваринництві як складова наукової творчості М. А. Кравченка»* висвітлено редакційно-публіцистичну та науково-методичну діяльність вченого, що послідовно здійснювалася у форматі підготовки галузевих часописів, монографій, державних племінних книг, підручників і посібників, узагальнювальних наукових праць, які висвітлювали набутки галузевих науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів, відомих учених з питань селекційно-племінної роботи в УРСР.

Показано, що М. А. Кравченко сформувався як популяризатор племінної справи у тваринництві вже на початку своєї наукової діяльності. Перші його наукові

праці присвячувалися висвітленню продуктивних і племінних якостей порід великої рогатої худоби Башкирської АРСР. Досягнення українських учених у розведенні порід великої рогатої худоби ґрунтовно відображає його монографія «Племінна робота з породами великої рогатої худоби» (1963), яка була двічі перевидана. З'ясовано, що найбільша кількість праць ученого науково-популяризаторського спрямування присвячувалася питанням селекції симентальської худоби як основної планової породи в УРСР. У центрі уваги М. А. Кравченка була популяризація становлення й розвитку нової для України галузі – спеціалізованого м'ясного скотарства, виведення перших вітчизняних порід м'ясного напрямку продуктивності. Привертають увагу узагальнювальні наукові праці вченого, присвячені популяризації зарубіжних селекційних досягнень, зокрема його статті: «Худоба породи шароле» (1967), «М'ясні породи Італії – кіанська, раманьйольська, маркіджанська» (1968), «Породи м'ясної худоби» (1979) та ін.

Виділено блок наукових праць науково-популяризаторського формату з питань обґрунтування ефективності окремих методів селекції і розведення сільськогосподарських тварин. Встановлено, що найбільша кількість його праць присвячувалася методу лінійного розведення як вищої форми селекційно-племінної роботи.

Доведено, що М. А. Кравченко є одним із фундаторів вітчизняної сільськогосподарської біографістики. Учений підготував до ювілейних дат низку публікацій про діяльність вітчизняних учених у галузі племінного тваринництва. З особливим ентузіазмом писав статті про своїх учителів: академіка Ю. Ф. Лискуна, професора А. О. Малігонова та ін. Обґрунтовано, що популяризації здобутків вітчизняних учених у галузі племінної справи у тваринництві сприяла підготовка М. А. Кравченком навчально-методичної літератури. В опублікованих ним підручниках і навчальних посібниках акумульовано досвід вирішення нагальних питань племінного тваринництва, наведено еволюцію окремих наукових напрямів, учень і теорій. Підготовлені ним підручники та посібники перекладалися іншими мовами, позиціонували наукові набутки вітчизняних учених у світовому інформаційному просторі. Особливою популярністю користувалися написані ним підручники: «Розведення сільськогосподарських тварин» (1963, 1973) і «Племінна справа в тваринництві» (1987).

У розділі 3 «Становлення племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР в системі державного регулювання» висвітлено основні тенденції та періоди еволюційного розвитку племінного тваринництва, формування племінної бази в УРСР.

У підрозділі 3.1 «Загальні тенденції становлення і розвитку племінної справи на теренах України 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст.» охарактеризовано основні етапи вдосконалення організаційної структури вітчизняної племінної служби. Досліджено трансформаційний поступ поняття «племінна справа» у межах умовного періодизаційного формату. Доведено, що вдосконалення моделей ведення племінної справи в УРСР відбувалося через законодавчі рішення, що сприяли

підвищенню продуктивності племінного тваринництва на основі поліпшення його наукового супроводу.

Одержавлення племінної справи було започатковано декретом РНК РРФСР про племінне тваринництво (19 липня 1918 р.). На початку 20-х рр. ХХ ст. створено перші державні племінні господарства та розплідники, управління та координацію діяльності яких здійснювали Всесоюзна рада колгоспів, Всесоюзний тваринницький центр, а також центр тваринницької кооперації «Добробут», підпорядковані НКЗС СРСР, Украдгоспоб'єднання. У першій половині 30-х рр. створено галузеві трести та Колгоспцентр. У 1933 р. кращі племінні радгоспи УСРР об'єднано у системі Українського племінного тресту. Липневим (1934) пленумом ЦК ВКП(б) розроблено програму ефективного використання племінних ресурсів, що передбачало впровадження обліку племінної і поліпшеної худоби. У квітні 1935 р. НКЗС СРСР затвердив Державну племінну інспекцію та перелік поліпшувальних порід для різних регіонів країни, розпочато суцільне планування племінної роботи.

У роки німецько-радянської війни племінну базу тваринництва було практично знищено. Першочергове завдання післявоєнного періоду полягало у відновленні племінного поголів'я. Постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про заходи збільшення поголів'я худоби в колгоспах і радгоспах і підвищення його продуктивності» (13 квітня 1943 р.) передбачено відновити племінні ферми, розплідники і племінні радгоспи, а постановою Ради Міністрів СРСР «Про заходи по забезпеченню розвитку племінного високопродуктивного тваринництва» (21 квітня 1949 р.) запроваджено породне районування та затверджено перелік високопродуктивних порід для розведення у племінних господарствах.

За умов укрупнення племінних господарств, запровадження штучного осіменіння виникла потреба в реформуванні організаційних основ племінної справи у тваринництві. Згідно з Постановою Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого поліпшення племінної справи і штучного осіменіння в тваринництві» (березень 1958 р.) організовано 65 державних і колгоспних племінних заводів, 57 державних станцій по племінній роботі і штучному осіменінню, 420 державних і міжколгоспних станцій зі штучного осіменіння. Для узгодження їх діяльності в УРСР у 1959 р. створено Республіканський трест племінних заводів.

Послідовні інтенсифікація та індустріалізація тваринництва зумовили необхідність підвищення ефективності племінної роботи, реорганізації діючої моделі племінної служби. Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР «Про заходи поліпшення племінної справи в тваринництві та подальший розвиток штучного осіменіння сільськогосподарських тварин» (1970) керівництво племінною справою здійснювалося союзним і республіканським міністерствами сільського господарства та Головним управлінням з племінної справи, організовано Раду з племінної справи в тваринництві. Визнано за доцільне створення в кожній області, краї, автономній і союзній республіці однієї великої державної станції по племінній справі та штучному осіменінню сільськогосподарських тварин, державних контрольно-випробувальних станцій. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про розвиток виробництва продуктів тваринництва на промисловій основі» (1971)

прийнято рішення щодо будівництва великих тваринницьких комплексів, забезпечення систематичної оцінки плідників за якістю потомства на контрольно-випробувальних станціях, проведення їх щорічної державної апробації у товарних стадах і на станціях штучного осіменіння, впорядкування схеми планового розміщення порід тощо.

Черговою постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого поліпшення племінної справи в тваринництві» (5 травня 1978 р.) створені Всесоюзне, республіканські, крайові та обласні науково-виробничі об'єднання (НВО) з племінної справи в тваринництві. Республіканське НВО виконувало функції головного селекційного центру УРСР, координувало роботу селекційних центрів і їхніх філіалів. Йому підпорядковувалися ЦДСШО та обчислювальний центр. Для координації науково-дослідної роботи з селекції і гібридизації в тваринництві при відділенні тваринництва ВАСГНІЛ створено Раду по племінній справі і гібридизації. При галузевих НДІ відкрито виробничі імуногенетичні лабораторії для оцінки плідників за якістю потомства. Для підвищення кваліфікації спеціалістів по племінній справі і штучному осіменінню при ВНВО по племінній справі в тваринництві в 1980 р. організовано Вищу селекційно-генетичну школу з підвищення кваліфікації спеціалістів по племінній справі та відтворенню сільськогосподарських тварин.

Завдання щодо підвищення рівня селекційно-племінної роботи, розширення мережі племінних господарств, раціонального використання племінних ресурсів, поліпшення відтворення стада в черговий раз поставлено у «Продовольчій програмі СРСР на період до 1990 р.», схваленій травневим 1982 р. пленумом ЦК КПРС. Передбачено посилено розвивати м'ясне скотарство в районах, де є необхідні пасовища і можливість створення інтенсивного кормовиробництва на меліорованих землях. Спроектовано розвинути мережу НВО, створених на базі галузевих і зональних науково-дослідних і конструкторських організацій, сконцентрувати їх увагу на вирощуванні племінної худоби для забезпечення племінних господарств.

У підрозділі 3.2 «*Формування племінної бази скотарства в УРСР*» на прикладі симентальської худоби розкрито особливості ведення племінної роботи на базі племінних заводів УРСР як первинної структурної ланки якісного поліпшення племінних ресурсів.

Аргументовано, що цінність наукових підходів професора М. А. Кравченка полягає у розробленні методики організації племінної справи в умовах племінного заводу. Як основні прийоми селекційно-племінної роботи вчений виділяв: 1) генеалогічну систематику маточного стада; 2) якісну систематику маточного складу; 3) добір маточного стада; 4) племінну оцінку плідників; 5) оцінку ліній; 6) вибір методів парування; 7) перспективне планування розведення за лініями; 8) підбір і його реалізацію; 9) узгодженість роботи племінного заводу з іншими племінними структурами зони обслуговування. Розробив схему та рекомендації щодо координування племінної роботи племзаводу зі станцією штучного осіменіння, іншими племінними заводами, дочірніми господарствами та стадами радгоспів і колгоспів.

М. А. Кравченко зробив вагомий внесок у формування племінної бази симентальської породи. На основі вивчення архівних документів встановлено, що найбільш продуктивне поголів'я зосереджувалося в таких племінних заводах: «Тростянець», «Мирний», «10-річчя Жовтня» (Чернігівська обл.); «Шамраївський», «Терезине» (Київська обл.); «Матусово» (Черкаська обл.); «Червоний велетень», «Українка» (Харківська обл.) та ін.

У 1960 р. Міністерство сільського господарства РРФСР затвердило Раду з племінної роботи із симентальською і сичівською породами, яку в 1962 р. перетворено в союзу з 8 філіалами, зокрема українським. М. А. Кравченко тривалий час був заступником голови українського філіалу, а потім його головою. Проводив систематичний аналіз динаміки якісного складу племінних стад, встановлював бажаний тип тварин для подальшого розведення, вивчав генеалогічну структуру, розробляв систематику маточних стад, оцінював лінії, родини, визначав найбільш ефективні методи парування, планував перспективне розведення за лініями та родинами. Першим вказав на необхідність державної апробації і переважного поширення тварин нових ліній, зокрема Радоніса 838, Вірного ЧС-925, Лавра 3307, що сприяло підвищенню молочної продуктивності симентальських стад у багатьох регіонах до 4000 кг молока, а у племінних репродукторах – до 5000 кг і більше.

Упродовж періоду, коли професор М. А. Кравченко очолював український філіал породної ради, у племінних господарствах УРСР вирощено значну кількість рекордисток симентальської худоби. Наприклад, якщо в 1941 р. налічувалося лише 67 корів-рекордисток, то в 1956–1960 рр. отримано 483 корови з надоем 6000 кг молока і більше, в 1961–1965 рр. – 1027, в 1966–1970 рр. – 1323. З усіх корів, вирощених у племінних заводах симентальської породи УРСР, шістдесят відсотків мали надій 8000 кг молока і вище. Найбільше жирномолочних корів (понад 4% жиру в молоці) отримано у племінних заводах «15 років Жовтня» і «Тростянець» (відповідно 79,6 і 35% загального поголів'я корів цих господарств). У 1976 р. за ініціативою М. А. Кравченка вийшов перший випуск «Книги високопродуктивної великої рогатої худоби симентальської і сичівської порід», до якої було внесено 3295 корів із надоем 6000 кг молока за найвищу лактацію. Показовим є той факт, що дві третини всіх рекордисток, записаних до цієї книги, вирощено в племінних господарствах УРСР, в чому велика заслуга М. А. Кравченка як голови українського філіалу породної ради. Майже всі рекордистки з надоем 9000 кг і вище (а їх 78), занесені до книги, були роздосені у племінних господарствах УРСР.

У підрозділі 3.3 «Розвиток основ перспективного планування у тваринництві» обґрунтовано значення планування для подальшого піднесення галузі, узагальнено внесок професора М. А. Кравченка в системне розроблення планів селекційно-племінної роботи для окремих порід і господарств.

Доведено, що в колишньому Союзі перспективне планування племінної справи зумовлювалося плановою системою господарства та розглядалось як невід'ємна частина народногосподарського планування. Планування племінної роботи розпочато в 1937–1938 рр. зі створення структурованої мережі державних племінних

радгоспів і розплідників, що зумовило потребу у визначенні напрямів племінного поліпшення худоби для кожного структурної ланки. Необхідність запровадження перспективного планування племінної роботи особливо гостро постала у 50–60 ті рр. ХХ ст. у зв'язку з концентрацією та спеціалізацією тваринництва, що вимагало корінної перебудови технології ведення галузі.

Обґрунтовано внесок у розроблення основ перспективного планування тваринництва: В. Є. Альтшулера, Й. В. Гаркаві, Ф. Ф. Ейснера, М. Ф. Іванова, М. А. Кравченка, Ю. Ф. Лискуна, П. О. Пахомова, М. Д. Потьомкіна, М. Ф. Ростовцева, М. П. Суханова, Ю. З. Умана, В. П. Устьянцева та ін. М. А. Кравченко в 1935 р. підготував перший селекційний план для племінного господарства симентальської породи «Хмельовик» Київської області. У подальшому вченим особисто або за його керівництва підготовлено 24 селекційно-племінні плани для провідних племінних господарств симентальської породи УРСР. Окремі питання планування племінної справи знайшли відображення в таких його наукових працях: «Племінна справа в скотарстві» (1967), «Племінна робота з породами великої рогатої худоби» (1970), «Про сучасні напрями племінної роботи в тваринництві» (1972), «Племінна справа в тваринництві» (1987) та ін. Методичні підходи, запропоновані М. А. Кравченком при розробленні основ перспективного планування для племінних господарств симентальської породи, використовувалися при складанні планів селекційно-племінної роботи з іншими породами.

У підрозділі 3.4 «Розробка принципів породного районування та стандартизації в тваринництві» узагальнено внесок М. Ф. Іванова, М. А. Кравченка, Ю. Ф. Лискуна, М. Д. Потьомкіна у розроблення планових науково-організаційних заходів племінної справи. М. Д. Потьомкіним визначено три основні регіони з розведення великої рогатої худоби за напрямом продуктивності. М. Ф. Іванов аргументував, що для кожного району з певними кліматичними, кормовими та господарськими умовами необхідно створювати породи, пристосовані до даної місцевості. М. А. Кравченко у своїх наукових працях «Планові породи великої рогатої худоби в Башкирії і племінна робота з нею» (1934), «Принципи породного районування великої рогатої худоби в Башкирії» (1934) обґрунтував, що для збільшення обсягів виробництва тваринницької продукції потрібно проводити систематичну роботу з поліпшення продуктивних і племінних ознак місцевої худоби, зростання її придатності до промислової технології утримання, створення відповідних умов вирощування й годівлі. Як завідувач Анненківської зональної дослідної станції М. А. Кравченко розробив заходи селекційно-племінного вдосконалення бестужівської, ярославської, симентальської порід, які розводили в Башкирській АРСР. Наукові розробки вченого враховувалися при затвердженні плану породного районування, згідно з яким у 43 районах Башкирської АРСР (4/5 території) як плану затверджено бестужівську породу.

Узагальнено наукові пошуки М. А. Кравченка з розроблення основ породної стандартизації. У монографії «Племінний підбір» (1957) учений довів, що стандарт породи – відправна точка розведення сільськогосподарських тварин, основний напрям племінної роботи з породою чи групою тварин, виражений у комплексі

ознак, які намагаються зробити належністю тієї групи тварин, з якою ведеться племінна робота. Обґрунтував, що при роботі з породою необхідно мати кілька диференційованих стандартів (загальний стандарт, зональний стандарт, стандарт для кожного ДПР, лінійні стандарти).

У розділі 4 «Розвиток теорії і методології зоотехнії в системі племінної справи» систематизовано та узагальнено ключові напрями наукового доробку вітчизняних і зарубіжних учених, констатуючу увагу зосереджено на творчих досягненнях професора М. А. Кравченка, покладених в основу науково-методичного супроводу племінного тваринництва в Україні.

У підрозділі 4.1 «Теорія індивідуального розвитку сільськогосподарських тварин» обґрунтовано внесок І. С. Андрієвського, Г. Дріша, Ф. Ф. Ейснера, М. А. Кравченка, М. Г. Ліванова, А. О. Малігонова, О. Ф. Міддендорфа, Б. Є. Подоби, Г. Ф. Подоби, П. Д. Пшеничного, В. Ру, К. Б. Свечина, С. М. Ходецького, М. П. Чирвинського та інших вітчизняних і зарубіжних учених у становлення вчення про онтогенез. Висвітлено творчі підходи професора М. А. Кравченка до розроблення основ цілеспрямованого вирощування молодняку, подовження термінів довічної продуктивності худоби, які знайшли відображення в його фундаментальних наукових працях: «Про керування індивідуальним розвитком сільськогосподарських тварин» (1955), «Побудова теорії виховання сільськогосподарських тварин» (1956), «Принципи керування індивідуальним розвитком сільськогосподарських тварин» (1958) та ін.

Встановлено, що специфіка творчих пошуків М. А. Кравченка полягала у розгляді організму тварини як цілісної синергетичної системи, в якій процеси самооновлення і самовідтворення відбуваються в умовах безперервного розпаду та функціонування. Протиріччя між синтезом і самооновленням та функціональною спеціалізацією клітин, як і між спадковими особливостями й умовами зовнішнього середовища, він розглядав як основні рушійні сили індивідуального розвитку тварин. Посилений інтерес дослідника викликало спрямоване вирощування молодняку, під яким розумів біологічно, технічно й економічно обґрунтовану систему впливу на його індивідуальний розвиток, застосовану в певному діапазоні у відповідні строки з метою одержання інтенсивного формування заздалегідь намічених продуктивних і племінних ознак. Професор М. А. Кравченко вмотивовано аргументував, що характер онтогенезу визначається спадковістю тварини та умовами зовнішнього середовища. Принципово важливим для племінного тваринництва є його висновок про вибірковість індивідуального розвитку, під якою розумів здатність організму брати від навколишнього середовища необхідне для його існування та функціонування відповідно до своєї біологічної природи.

Обґрунтовано, що в колі інтересів ученого знаходилася загальногосподарська проблема – боротьба зі старінням сільськогосподарських тварин. Учений довів, що процес старіння залежить від породи, індивідуальних особливостей тварин і від умов, в яких вони вирощуються. Для усунення причин, що призводять до швидкого зношування організму, рекомендував дотримуватися нормованого режиму годівлі,

без тривалої перегодівлі та недоїдання, а також спеціальних дієт, гігієнічних умов, чергування роботи та відпочинку, уникнення фізичних і нервових перенапружень тощо.

У підрозділі 4.2 «Теорія племінного добору та підбору у тваринництві» узагальнено наукові концепти Є. А. Богданова, В. І. Всеволодова, П. А. Дубовицького, Ф. Ф. Ейснера, М. Ф. Іванова, Д. А. Кисловського, П. М. Кулешова та інших вітчизняних учених щодо ведення племінного добору і підбору в тваринництві, які в першій половині ХХ ст. здійснювалися у таких форматах: 1) з'ясування впливу умов годівлі, утримання на індивідуальний розвиток тварин; 2) вивчення ролі методів племінного добору й підбору у племінному поліпшенні порід.

Обґрунтовано внесок професора М. А. Кравченка у розроблення основних принципів і положень племінного добору та підбору у тваринництві, що склали методологічне підґрунтя селекційно-племінної роботи в скотарстві УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. У наукових працях «Штучний добір тварин» (1954), «Племінний підбір при розведенні за лініями» (1954), «Племінний підбір» (1957), «Класифікація варіантів підбору, методів парування і методів розведення тварин» (1976) ідентифікував основні різновиди добору та підбору сільськогосподарських тварин. До загальних для племінного підбору відносив такі методи та варіанти: поліпшувальний, зрівняльний, стабілізуючий, гомогенний, гетерогенний, реципрокний, рекогносцирувальний, повторний, індивідуальний, груповий, лінійно-груповий, погіршуючий, віковий, а також осіменіння змішаною спермою кількох самців як один із методів боротьби з яловістю худоби.

Доведено, що вчений зробив вагомий внесок у розвиток теорії інбридингу в тваринництві. Даному питанню присвячувалися його наукові праці: «Племінний підбір при розведенні за лініями» (1954), «Техніка обчислення коефіцієнтів інбридингу і генетичної подібності» (1968), «Вплив інбридингу на молочну продуктивність, відтворну здатність і екстер'єр корів-рекордисток симентальської породи» (1985) та ін. Виділив шість основних типів споріднених спаровувань, довівши найбільшу ефективність комплексного інбридингу. На прикладі симентальської породи показав, що споріднені спаровування є джерелом отримання рекордисток. Обґрунтував прийоми послаблення негативного впливу інбридингу. М. А. Кравченко розробив вірогідну формулу розрахунку генетичної подібності тварини з її загальним предком при інбридингах. Запропонував спосіб обчислення його коефіцієнта, який отримав міжнародне визнання. Розширив поняття щодо препотенції тварин, виділивши її дійсну, умовну та уявну форми.

У підрозділі 4.3 «Розвиток системи лінійного розведення та генеалогічного аналізу порід у тваринництві» відтворено еволюцію становлення й розвитку розведення за лініями як первинної форми селекційно-племінної роботи. Обґрунтовано внесок у розроблення його основних положень В. О. Вітта, Є. А. Богданова, Ф. Ф. Ейснера, М. М. Завадовського, М. Ф. Іванова, О. О. Іванової, Д. А. Кисловського, А. О. Малігонова, А. Шапоруґа та інших вітчизняних учених.

Знаковою подією у розвитку системи лінійного розведення сільськогосподарських тварин стала монографія професора М. А. Кравченка «Племінний підбір при розведенні за лініями» (1954), у якій дослідник надав ґрунтовний аналіз даного прийому на підставі узагальнення статистичного матеріалу за результатами практичної селекції у племінних стадах УРСР. Ученим розроблено основні принципи й положення лінійного розведення, обґрунтовано найбільш поширені типи підбору при веденні лінії. Доведено, що лінійне розведення повинно спиратися на родини, формалізовано п'ять типів лінійно-родинного підбору.

Нами обґрунтовано пріоритет М. А. Кравченка в розробленні методики побудови перехресно-групових родоводів. Цей метод дав змогу відстежити історію формування стад, оцінити внесок спадковості окремих плідників у їх генеалогічну структуру, виділити основні високопродуктивні родини, швидко добирати групу ровесниць і ровесників, виявити випадки інбредного підбору та достовірно оцінити їх за комплексом факторів, порівнювати інтенсивність уведення в стадо потомства окремих плідників з урахуванням кількості всього отриманого приплоду, слідкувати за передачею спадковості у ряді поколінь окремих цінних тварин тощо. Опрацьована М. А. Кравченком методика побудови перехресно-групових родоводів племінних стад увійшла до золотого фонду класичних методів зоотехнії.

У підрозділі 4.4 «Значення наукового доробку М. А. Кравченка для становлення і розвитку племінної справи в тваринництві» систематизовано та узагальнено його наукові праці за видовим і предметно-тематичним принципами, обґрунтовано їх значення на сучасному етапі розвитку племінної справи в тваринництві України.

За результатами дослідження М. А. Кравченком особисто або в співавторстві написано більше 225 наукових праць з питань селекційно-племінної роботи. Діяльність ученого розгорнулася в період, коли відбувався перегляд класичних схем ведення племінної справи, запровадження нових оригінальних концептів, що ґрунтувалися на застосуванні досягнень науки і техніки, передового зарубіжного досвіду. Одним з основних складників його наукового доробку є системна концепція породи. На основі системного аналізу виділив найбільш суттєві її параметри, запропонував основні варіанти лінійно-родинного підбору. Доведено практичну значущість для подальшого розвитку теорії племінної справи наукових праць професора М. А. Кравченка з генеалогії порід і ліній, системи племінного добору та підбору в тваринництві, способів оцінки племінної цінності тварин.

Дослідник зробив істотний внесок в оптимізацію системи збереження сільськогосподарських тварин. Запропонував комплекс селекційно-племінних заходів, спрямованих на посилення життєздатності місцевих популяцій, зокрема програми селекційно-племінного вдосконалення та раціонального використання симентальської та білоголової української порід великої рогатої худоби.

М. А. Кравченко обґрунтував концепцію інтенсивного використання тварин, що мають рекордну продуктивність. Довів, що фенотиповий прояв рекордного надою – результат складної сприятливої взаємодії генотипу з паратиповими факторами. Рекомендував при розробленні бажаного модельного типу породи брати

за основу показники екстер'єру, конституції і продуктивності кращих із рекордисток. У певній відповідності з прогресуючими тестами рекордисток варто періодично уточнювати стандарти порід, а також вимоги для занесення тварин у державні племінні книги.

Доведено, що розроблені М. А. Кравченком методи і прийоми селекційно-племінної роботи забезпечили раціональне використання вітчизняного генофонду порід. Окремі його наукові розробки не втратили свого значення в умовах сучасного тваринництва, коли відбувається пошук ефективних шляхів вирішення глобальної продовольчої проблеми та безпеки харчування населення України.

У розділі 5 **«Селекційні заходи як основа розвитку племінної справи в скотарстві УСРР/УРСР в 30-ті – першій половині 80-х рр. ХХ ст.»** висвітлено основні тенденції розвитку селекції сільськогосподарських тварин у форматі досліджуваного періоду, запропоновано її авторську періодизацію.

У підрозділі 5.1 *«Селекція порід великої рогатої худоби молочного та комбінованого напрямів продуктивності»* показано, що в 30-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст. селекція у скотарстві спрямовувалася переважно на зростання молочного надою та жирномолочності, усунення вад екстер'єру. Завдяки вивченню статистичних матеріалів встановлено, що основу вітчизняного генофонду порід великої рогатої худоби склали: симентальська, лебединська, білоголова та сіра українські породи. Обґрунтовано внесок у їх вдосконалення Ф. Ф. Ейснера, М. Ф. Іванова, Х. І. Класена, М. А. Кравченка, М. Д. Потьомкіна, І. І. Клодницького, А. Б. Ружевського, О. А. Соловйова, О. Ю. Яценка та ін.

Порівняно наукові підходи до селекційно-племінного вдосконалення порід і типів молочної худоби, що застосовувалися професором М. А. Кравченком, з творчими пошуками інших вітчизняних учених. Встановлено, що найбільшу кількість фундаментальних наукових праць, а саме 47, учений присвятив племінному поліпшенню симентальської породи. На нашу думку, серед них найбільш значущими є: «Розведення за лініями при роботі з симентальською породою великої рогатої худоби» (1972), «Симентальська худоба – високопродуктивна вітчизняна порода» (1972) та ін. М. А. Кравченко дослідив специфіку генезису симентальської породи, на всіх рівнях відстоював її право на визнання як основної вітчизняної породи молочно-м'ясного напрямку продуктивності, порушив проблему її співіснування зі спорідненою сичівською породою.

Для племінного тваринництва УРСР не менш значущими є дослідження вченого щодо племінного вдосконалення та ефективного використання білоголової української породи, результати яких знайшли відображення в його наукових працях: «Причини невдач при розведенні білоголової української худоби в «Терезине» (1959), «Аналіз племінної роботи з худобою білоголової української породи» (1960) та ін. Він обґрунтував, що головною перешкодою у племінній роботі з породою був її штучний розподіл за мастю. Недостатня кількість поголів'я призводила до вимушеного спорідненого парування, що негативно впливало на темпи якісного поліпшення стада.

Як показав аналіз, селекція молочної та комбінованої худоби УРСР у другій половині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. зазнала докорінних змін. Відповідно до урядових постанов відбувся перехід галузі скотарства на інтенсивний шлях розвитку через створення нових порід і типів, придатних до застосування новітніх технологій, на основі відтворного схрещування. Іншою тенденцією розвитку селекційної науки стала її великомасштабність, яка ґрунтувалася на широкому використанні новітніх досягнень біологічних наук, насамперед імуногенетики, біології розмноження та популяційної генетики, методів генетико-математичного аналізу та моделювання селекційного процесу. В цей період виявилися своєчасними наукові праці М. А. Кравченка «Розведення симентальської худоби при використанні монбельярдів на Україні» (1981), «Використання монбельярдів у поліпшувальній селекції симентальської худоби» (1983), в яких відображено результати схрещування симентальської худоби зі спорідненою їй монбельярдською породою.

У підрозділі 5.2 «Виведення спеціалізованих м'ясних порід і типів великої рогатої худоби в УРСР» показано, що однією із тенденцій розвитку селекційної науки на теренах України обраного періоду було розроблення концепції становлення спеціалізованого м'ясного скотарства. Обґрунтовано внесок у моделювання та реалізацію перспективних програм створення спеціалізованих м'ясних порід і типів: П. М. Буйної, В. П. Бурката, Ф. Ф. Ейснера, М. В. Зубця, М. А. Кравченка, Ю. С. Мусієнка, П. Л. Погребняка, С. С. Спеки, О. Г. Тимченка, С. В. Тулайдана, Т. С. Янка.

Встановлено, що в 30-ті – першій половині 60-х рр. минулого століття проблема виробництва яловичини вирішувалася на основі вирощування худоби комбінованого напрямку продуктивності. Виконано низку досліджень з вивчення ефективності промислового схрещування вітчизняної худоби зі спеціалізованими м'ясними породами зарубіжної селекції. Наприклад, за науково-методичного супроводу М. А. Кравченка в радгоспі «Вереміївський» Черкаської області доведено результативність схрещування корів сірої української породи з бугаями порід кіаніна та маркіджан. У 1973 р. Міністерством сільського господарства УРСР затверджена програма створення першої спеціалізованої породи – української м'ясної. Автори програми – М. А. Кравченко, Ф. Ф. Ейснер, П. Л. Погребняк в основу її створення поклали складне відтворне схрещування місцевих симентальської та сірої української порід із породами шароле та кіаніна зарубіжної селекції. Роботу зі створення української м'ясної породи розпочали в 1973 р. у племінних господарствах «Поливанівка» Дніпропетровської та «Вереміївський» Черкаської областей. Перший етап процесу породотворення завершився в 1979 р. апробацією чернігівського та придніпровського внутрішньопородних типів. Подальшу селекцію спрямовували на консолідацію бажаних господарсько-корисних ознак тварин обох типів із метою створення української м'ясної породи.

М. А. Кравченко у своїх наукових працях «До обґрунтування створення бажаного типу м'ясної худоби для інтенсивного м'ясного скотарства» (1974), «Типи і породи м'ясної худоби та їх значення для створення на Україні галузі м'ясного

скотарства» (1974) та інших на основі узагальнення передового зарубіжного досвіду та вітчизняної дослідницької практики обґрунтував схеми та методику виведення спеціалізованих м'ясних порід і типів в умовах УРСР. Нове селекційне досягнення – українську м'ясну породу, апробовано 30 липня 1993 р. згідно з наказом Міністерства сільського господарства і продовольства України за авторства П. Л. Погребняка, М. А. Кравченка, М. В. Зубця, В. П. Лукаша, Ф. Ф. Ейснера, Е. М. Доротюка, А. М. Угнівенка, О. П. Чиркової, І. О. Гармаша та ін.

У розділі 6 «**Наукова школа професора М. А. Кравченка**» на основі узагальнення математичних, структурних, системно-історичних, соціологічних підходів до вивчення творчих корпорацій учених, опрацьованих Є. С. Бойком, І. С. Бородай, М. Бунге, О. А. Володарською, Л. В. Головановою, К. А. Ланге, В. В. Максимовим, Н. І. Родним, М. К. Сіровим, С. А. Тихомировим, А. М. Ткаченком, С. Д. Хайтуном, М. Г. Ярошевським ідентифіковано наукову школу М. А. Кравченка з племінної справи в тваринництві, засновану у другій половині 40-х рр. ХХ ст. на базі КВІ. Доведено, що передумовами становлення наукових шкіл у племінній справі в УРСР стала професіоналізація та структуризація даної галузі, зростання впливу науки на дослідницьку практику, її інтернаціональний характер. На прикладі діяльності наукової школи Ю. Ф. Лискуна–М. А. Кравченка–М. В. Зубця–Ю. Д. Рубана–Д. Я. Василенка розглянуто принцип спадкоємності поколінь як основоположний при продукуванні галузевого наукового знання. Як визначальні орієнтири діяльності наукової школи професора М. А. Кравченка розглядали демократизм творчості, колективність, науковий дискурс, плановість науково-дослідної тематики, її відповідність пріоритетним напрямам розвитку тваринництва, тісний зв'язок із виробництвом, регіональний аспект. Встановлено, що дослідженнями учнів М. А. Кравченка охоплено всі планові породи великої рогатої худоби та організаційні одиниці племінної служби в УРСР (племінна станція, племінний трест, племінний завод, племінне господарство, племінний репродуктор).

У підрозділі 6.1 «*Теоретичні та методологічні засади племінної справи у творчому доробку наукової школи*» показано, що науковою школою докладено першорядних зусиль до розроблення теорії та методології племінної справи в тваринництві. На основі контент-аналізу нами виділено та узагальнено основні напрями творчих пошуків її представників (рис. 2).

З'ясовано, що базові положення вчення про породу розробили Д. Т. Вінничук, М. В. Зубець, В. П. Лукаш, Л. А. Олійник, А. І. Самусенко, І. Т. Харчук. Наприклад, А. І. Самусенко заклав фундамент системної теорії породи, М. В. Зубець обґрунтував гіпотезу генезису порід, еволюційну закономірність і результативність схрещування як первинного прийому племінного вдосконалення вітчизняних порід, Д. Т. Вінничук ідентифікував породу як структуровану біологічну систему в межах виду, створену та керовану людиною на основі генетичних законів спадковості з метою отримання безпечних продуктів живлення і сировини. До розроблення теорії лінійного розведення та генеалогічного аналізу порід доклали зусиль Д. Т. Вінничук, М. В. Зубець, М. М. Майборода, А. І. Самусенко та ін.

Д. Т. Вінничук довів, що стійкість породи детермінується численністю її ліній і родин, їх диференціацією на якісно різні генотипи. Вперше розробив методику використання дисперсійного аналізу для виявлення кращих поєднань батьківських пар. Здобутком М. В. Зубця є методика лінійного розведення за умов відтворного схрещування. А. І. Самусенко обґрунтував основні варіанти лінійно-родинного підбору. Теорія інбридингу в селекційно-племінній практиці тваринництва отримала розвиток у наукових працях М. В. Зубця, М. М. Майборода, Л. А. Олійника, І. Т. Харчука та ін. Л. А. Олійник уточнив і доповнив існуючу класифікацію типів інбридингу. М. В. Зубець запропонував методику породотворення на основі застосування споріднених паруваль, помірні типи яких не супроводжуються важкими депресивними явищами.

Рис. 2. Основні напрями наукових розробок наукової школи М. А. Кравченка (в %)

О. М. Володимирська, І. С. Кучеров, С. М. Нехотяєва, Ю. Д. Рубан, О. І. Смирнов, Л. О. Шевченко, В. І. Шеремета формалізували окремі положення теорії індивідуального розвитку тварин. І. С. Кучеров довів, що ритмічність росту є біологічною закономірністю, а не результатом сумарної дії випадкових флуктуацій. Детальне вивчення особливостей росту бугайців при електростимуляції м'язів провів В. І. Шеремета. О. М. Володимирська розробила гормональний метод регуляції статі сільськогосподарських тварин; вивчила вплив міжпородних і міжвидових пересадок статевих залоз на організм реципієнта курячих.

Розвитку основ оцінки племінної цінності сприяли творчі пошуки М. В. Зубця, К. А. Найденко, Б. М. Бенехіса, О. М. Чернявського та ін. М. В. Зубцем доведено, що племінна цінність є спадковою здатністю тварини, зумовленою, здебільшого, її адитивним генотипом. К. А. Найденко адаптувала спрощений метод оцінки бугаїв на основі заміни коригуючого фактора обчисленням середньозваженого надою ровесниць з урахуванням показників дочок за роками. Б. М. Бенехіс розробив методику оцінки плідників, що враховує жирномолочність молока, а також вміст білка в молоці їхніх дочок. М. М. Майборода заклав основи оцінки племінної

цінності бугаїв за використання обчислювальної техніки, розробив інформаційні бази даних бугаїв за системою управління молочним скотарством. Д. Т. Вінничук запропонував нові концепти вивчення явища препотентності.

Науковою школою М. А. Кравченка зроблено вагомий внесок у вирішення проблеми збереження племінних ресурсів. Зокрема, Ю. Д. Рубан опрацював прогностичні методи оцінки еволюції порід і внутрішньопородних типів великої рогатої худоби, зробив прогноз економічних і соціальних наслідків від селекційної та технологічної діяльності фахівців тваринництва. Здобутком М. В. Зубця є становлення науково-організаційних основ збереження племінних ресурсів, вироблення концепції створення й розміщення генофондових об'єктів, обґрунтування їх призначення у системі племінної справи. І. Т. Харчук і О. П. Дасюк розробили методику збереження генофонду тварин у гомо- та гетерогенному стані.

У підрозділі 6.2 «Розробка та реалізація практичних схем селекційно-племінної роботи у тваринництві УРСР» узагальнено результати досліджень наукової школи в удосконаленні планових порід великої рогатої худоби за умов внутрішньопородної селекції та міжпородного схрещування. Як засвідчив аналіз, першорядна увага зосереджувалася на розробленні ефективних моделей племінної роботи з симентальською худобою. М. Д. Дєдов випробував методи її селекційного перетворення в умовах племінних заводів РРФСР. Ю. Д. Рубан встановив особливості внутрішньопородних типів цієї породи в УРСР, структуру та систематику її ліній. М. В. Зубець розкрив закономірності успадкування основних господарсько-корисних ознак при чистопородному розведенні симентальської худоби та її схрещуванні з голштинською породою. Становлять інтерес розвідки В. П. Лукаша з вивчення особливостей використання рекордисток породи та їх потомства, динаміки генеалогічної структури стада. Дослідник формалізував принципи організації племінного підбору при розведенні за лініями та родинами, довів ефективність застосування різнотипного племінного підбору та інбридингу для покращання продуктивності худоби. А. І. Самусенко розробив основи зростання жирномолочності корів методом чистопородного розведення при чергуванні споріднених і неспоріднених паруваль. Способи вдосконалення симентальської породи в умовах діяльності державних станцій штучного осіменіння випробувала О. П. Дасюк. М. А. Потіха за матеріалами Матусівського племінного заводу Полтавської області вивчив досвід створення племінного стада симентальської породи. Генетично зумовлені поліморфні системи крові симентальської худоби дослідив І. Р. Гіллер, обґрунтувавши можливість їх використання як своєрідних маркерів у селекції сільськогосподарських тварин.

Розробленню ефективних методів племінної роботи з червоною степовою худобою присвячено творчі пошуки Н. В. Кононенко та І. А. Скоблика. Зокрема, Н. В. Кононенко досконало вивчила її заводську структуру, підготувала рекомендації з формування тварин бажаного типу, вперше здійснила систематику заводських ліній і споріднених груп цієї породи. У 1967 р. за методикою М. А. Кравченка з урахуванням генеалогічної належності тварин провела її

експедиційне обстеження. В. Я. Мещеряков вивчив історію створення білоголової української породи, довів, що головним фактором її формування був добір за молочною продуктивністю та мастю тварин.

Низку досліджень з розроблення ефективних методів селекційно-племінної роботи з м'ясною худобою провели: О. П. Дасюк, Ц. В. Димитров, М. В. Зубець, В. П. Лукаш, В. М. Мушкарьов, І. М. Недокус, Ю. Д. Рубан, С. С. Спека, В. М. Ткачук та ін. М. В. Зубцем вироблено концепцію і стратегію розвитку м'ясного скотарства в Україні, методика виведення і програму селекційно-племінної роботи з українською, волинською, поліською та південною м'ясними породами. Ю. Д. Рубан опрацював основи створення симентальської породи м'ясного типу. І. М. Недокус вивчив м'ясні породи великої рогатої худоби італійської селекції, аргументувавши доцільність їх використання у схрещуванні з сірою українською породою. О. Н. Марченко провів генеалогічний аналіз породи шароле і результатів її схрещування з сименталами. С. С. Спека розробив і реалізував організаційну схему виведення поліської м'ясної породи.

Доречно зазначити, що в колі творчих інтересів наукової школи М. А. Кравченка були дослідження не лише великої рогатої худоби, а й свиней. Так, вивчення особливостей формування господарсько-корисних ознак свиноматок великої білої породи у племінних заводах УРСР, їх мінливості та успадкованості провів М. Т. Гарбуз. Представляються практично значущими наукові студії Д. Я. Василенка з вивчення впливу різного рівня годівлі молодняку свиней на формування їх продуктивності. Дослідник брав участь у створенні миргородської породи, обґрунтував ефективність промислового схрещування у свинарстві.

У підрозділі 6.3 *«Розвиток організаційних основ вищої фахової освіти та дослідної справи в тваринництві в діяльності наукової школи»* показано, що в різні періоди учні професора М. А. Кравченка очолювали галузеві навчальні та дослідні інституції, які здійснювали науковий супровід племінного тваринництва. Першочергово це стосується кафедри розведення сільськогосподарських тварин УСГА. У 1981–1989 рр. її керівництво здійснював Д. Т. Вінничук, 1989–1991 – М. М. Майборода, 1998–2001 – М. В. Зубець, 2012–2015 рр. – В. І. Шеремета, які доклали зусиль до інтенсивного розгортання навчально-освітнього процесу, його науково-методичного забезпечення на основі підготовки підручників і навчальних посібників, виконання наукової тематики. Професор Ю. Д. Рубан розробив методологію розвитку та організації вищої освіти зі спеціальності «зоотехнія» на базі Харківської державної зооветеринарної академії. Д. Я. Василенко був ректором Львівського зооветеринарного інституту, у різні періоди очолював кафедри годівлі сільськогосподарських тварин, технології виробництва продукції свинарства, вівчарства та бджільництва. На кафедрі розведення сільськогосподарських тварин Білоцерківського сільськогосподарського інституту активну наукову роботу розгорнув Л. К. Соломенко.

Доведено, що науковою школою зроблено не менш вагомий внесок в організацію дослідної справи у племінному тваринництві. Так, Д. Т. Вінничук і М. В. Зубець очолювали Інститут розведення і генетики тварин в 1989–1992, 1992–

1996 рр. відповідно. Окрім того, М. В. Зубець упродовж 13 років був членом Президії, 15 років – президентом НААН, з 2010 по 2014 р. – її почесним президентом. Я. Г. Синенко очолював ЦДСШО сільськогосподарських тварин (м. Бровари) в 1960–1967 рр., в той час як В. Я. Мещеряков – лабораторію груп крові. А. І. Самусенко завідував відділом тваринництва Черкаської державної сільськогосподарської дослідної станції (1964–1969), відділом племінної роботи ЦДСШО (1974–1975), а згодом лабораторією оцінки високопродуктивних корів (1975–1977), лабораторією розведення симентальської худоби та відділом розведення молочної худоби (1977–1980) Українського НДІ розведення і штучного осіменіння великої рогатої худоби. В. П. Лукаш був членом Союзної та Української Рад по племінній роботі з симентальською породою великої рогатої худоби. Працював у 1965–1969 рр. головним зоотехніком-селекціонером Міністерства сільського господарства УРСР. У 1969–1974 рр. був начальником племвідділу, заступником начальника Головного управління Міністерства радгоспів УРСР. З 1976 р. завідував відділом розведення м'ясної худоби Українського НДІ розведення і штучного осіменіння великої рогатої худоби. М. Д. Дєдов очолював напрям з удосконалення симентальської породи у Всесоюзному НДІ тваринництва (м. Москва), був ученим секретарем союзної Ради по племінній роботі з симентальською і сичівською породами, а в 1970-х рр. її головою.

Деякі учні професора М. А. Кравченка заснували власні наукові школи. Так, М. В. Зубцем започатковано авторитетну наукову школу з селекції м'ясної худоби. Наукова школа професора Ю. Д. Рубана послідовно спрямовує свою діяльність на вдосконалення технологічних аспектів ведення молочного скотарства. Наукову школу з годівлі та кормовиробництва організував професор Д. Я. Василенко.

ВИСНОВКИ

1. Історіографічний аналіз наукових праць з племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст., внеску професора М. А. Кравченка в розроблення її теоретичних, методологічних та інституціональних засад дає всі підстави стверджувати, що дана проблема залишається недостатньо вивченою. По-перше, бракує цілісного історико-наукового узагальнення творчих здобутків галузевих науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів, що формують інтелектуальний простір ученого, з розроблення теорії і методології племінної справи в тваринництві. По-друге, належним чином не досліджені мотиви творчої діяльності М. А. Кравченка, не намічені шляхи використання його наукових розробок на сучасному етапі розвитку племінного тваринництва. По-третє, запропоновані попередніми дослідниками періодизації еволюційного поступу племінної справи не враховують специфіку впливу усього комплексу факторів, що перетнулися на теренах УСРР/УРСР досліджуваного періоду. По-четверте, до цього часу не виділено основні форми творчої діяльності М. А. Кравченка, не встановлено динаміку його домінуючих наукових напрямів у вимірі розвитку галузевої науки. Це висуває на перший план необхідність

проведення спеціального дослідження з вивчення ролі вченого та його наукової школи у розвитку племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст.

Джерельна база дослідження включає опубліковані та неопубліковані документи центральних державних архівів України, м. Київ, галузевих архівів, наукові праці вчених у галузі племінного тваринництва, періодичні видання та інші матеріали, що дало змогу розв'язати поставлені дослідницькі завдання. У дисертаційному дослідженні введено до наукового обігу низку маловідомих архівних документів, матеріалів періодичних видань. Дослідницький пошук ґрунтується на загальнонаукових принципах історичної достовірності, об'єктивності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності та всебічності. У представленому дослідженні комплексно використано загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні історичні методи, методи джерелознавчого, архівознавчого та термінологічного аналізу. Визначення методологічних принципів сукупно з аналізом історіографії та джерельної бази зумовили вибір напрямів і шляхів вирішення основних дослідницьких завдань, сприяли формулюванню нових висновків і узагальнень, уточненню раніше викладених положень, побудові власної інтерпретації окремих подій і фактів, більш об'єктивній оцінці творчого внеску М. А. Кравченка та його наукової школи в розвиток теорії і методології племінної справи в тваринництві, розроблення ефективних моделей побудови племінної служби на теренах України.

2. Виділено періоди становлення та розвитку племінної справи в УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст., встановлено вплив державного законодавчого регулювання її організаційної складової. Упродовж досліджуваного періоду затверджено 22 державні постанови з питань розвитку племінного тваринництва, що визначили конкретні моделі функціонування племінної служби. Показано, що період 1930–1941 рр. позначився одержавленням і централізацією галузі племінного тваринництва, формуванням первинної мережі племінних господарств і розплідників та її структуруванням, запровадженням базових елементів племінної справи, професіоналізацією племінної служби. Період 1944–1957 рр. пов'язаний із відновленням існуючої моделі племінної служби та подальшою структурізацією її мережі. Для періоду 1958–1969 рр. характерне реформування системи племінної справи на основі організації нових структурних одиниць – племінних заводів і державних станцій із племінної роботи та штучного осіменіння. Організаційна модель племінної служби періоду 1970–1978 рр. зумовлена переведенням галузі тваринництва на промислову основу, запровадженням нових структурних одиниць (НВО, Рада з племінної справи в тваринництві, контрольно-випробувальні станції), використанням комплексних методів племінної роботи, що ґрунтуються на врахуванні науково-технічного прогресу галузі. Період 1979–1980-х рр. позначився подальшою структурізацією системи племінної справи, створенням Ради по племінній справі і гібридизації, селекційних центрів, рад по племінній роботі з породами, імуногенетичних лабораторій з оцінки плідників за якістю потомства, Вищої селекційно-генетичної

школи з підвищення кваліфікації спеціалістів по племінній справі та відтворенню сільськогосподарських тварин.

Доведено, що М. А. Кравченку належить визначальний внесок у становленні організаційних основ племінної справи в УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. Учений розробив принципи формування племінної бази симентальської породи як основи для ефективного налагодження селекційно-племінної роботи. Як заступник голови та голова українського філіалу Ради по племінній роботі з симентальською породою координував діяльність 25-ти племінних заводів, 49-ти племінних радгоспів і понад 600 племінних ферм. Проводив систематичний аналіз динаміки якісного складу племінних стад, встановлював бажаний тип тварин для подальшого розведення, розробляв систематику маточних стад, оцінював лінії, родини, визначав найбільш ефективні методи парування. Розробив основи перспективного планування, підготував особисто та в співавторстві 24 селекційно-племінних плани для провідних племінних господарств симентальської породи. Удосконалив принципи породного районування та породної стандартизації.

3. Виявлено основні тенденції і закономірності розвитку селекційної науки в системі племінної справи УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. Виділено два періоди селекції великої рогатої худоби молочного та комбінованого напрямів продуктивності з урахуванням її домінуючих методів. Перший період охоплює етапи: 1930–1934 рр. – перевагу надавали чистопородному розведенню; 1934–1941 рр. – метизація вітчизняних порід із зарубіжними породами; 1941–1944 рр. – припинення селекційної роботи внаслідок воєнних дій; 1945–1950-ті рр. – відновлення племінних ресурсів на основі чистопородного розведення реєвакуйованих тварин і надходжень із союзних республік; перша половина 60-х рр. – застосовували як внутрішньопородну селекцію, так і ввідне схрещування з породами вітчизняної та зарубіжної селекції. Другий період обмежений етапами: 1966–1970-ті рр. – проведено серію аналітичних схрещувань для вибору оптимальних варіантів вихідних порід; перша половина 80-х рр. – започатковано розроблення та реалізацію програм виведення вітчизняних спеціалізованих порід і типів великої рогатої худоби.

Визначено, що однією із тенденцій розвитку селекційної науки в УСРР/УРСР досліджуваного періоду було становлення галузі м'ясного скотарства. Упродовж 30–60-х рр. проблему виробництва яловичини вирішували на основі промислового схрещування. Для 70-х – першої половини 80-х рр. було характерне розроблення та реалізація програм виведення вітчизняної м'ясної худоби на основі складного відтворного схрещування зі спеціалізованими м'ясними породами зарубіжної селекції.

4. Виділено кілька періодів становлення наукового світогляду М. А. Кравченка: краснодарський (1927–1931) пов'язаний з навчанням на зоотехнічному факультеті КСГІ; башкирський (1931–1934) – з виробничою діяльністю у системі Наркомату радгоспів Башкирської АРСР та викладацькою роботою в БСГІ; московський (1934–1936) – з навчанням в аспірантурі ТСГА. На

формування його наукового світогляду визначальний вплив мали фундаментальні наукові праці відомих учених у галузі тваринництва: А. О. Малігонова, О. І. Смирнова, О. П. Бондаренка, Ю. Ф. Лискуна, Д. А. Кисловського, М. М. Завадовського. Виділено основні творчі пріоритети М. А. Кравченка в період формування наукового світогляду: фізіологія сільськогосподарських тварин, розробка типових раціонів годівлі свиней, породне районування в скотарстві, формування засад селекційно-племінної роботи, перспективне планування. Як основний здобуток цього періоду розглядали захист його кандидатської дисертації, в якій учений вперше формалізував принципи ведення селекційно-племінної роботи в умовах конкретного племінного господарства.

На основі аналізу документальних джерел та використання особистісно-діяльнісного підходу виділено два періоди наукової та педагогічної діяльності М. А. Кравченка. Перший із них охопив 1936–1965 рр. і позначився домінуванням педагогічної, науково-організаційної, науково-виробничої форм діяльності. Виділено пріоритетні напрями його наукових розробок: теорія племінного добору і підбору, лінійне розведення і генеалогічний аналіз, індивідуальний розвиток сільськогосподарських тварин, селекційно-племінне вдосконалення симентальської та білоголової української порід та ін. Як основний здобуток цього періоду розглядали захист докторської дисертації, в якій вперше викладено принципи і положення лінійного розведення як основної форми селекційно-племінної роботи в тваринництві.

Пріоритетними формами наукової діяльності професора М. А. Кравченка в період 1966–1986 рр. були: науково-організаційна, педагогічна, науково-дослідна. Домінуючими напрямками його наукових розробок, представлених у цей період, є акліматизація зарубіжних порід великої рогатої худоби, виведення вітчизняної м'ясної худоби, теорія племінного добору і підбору, лінійне розведення, генеалогічний аналіз та ін. Як визначальну віху цього періоду розглядали розроблення організаційних і наукових основ становлення галузі спеціалізованого м'ясного скотарства в УРСР.

5. Встановлено, що М. А. Кравченком написано понад 225 наукових праць із питань племінної справи в тваринництві. Систематизовано творчий доробок ученого за такими напрямками: теорія породи та породотворення; цілеспрямоване вирощування сільськогосподарських тварин; основи племінного добору та підбору тварин; оптимізація системи лінійного розведення та методичні основи управління генеалогією породи; оцінка племінної цінності тварин; планування та організація племінної справи; селекційно-племінна робота з симентальською та білоголовою українською породами; обґрунтування схем і методик виведення вітчизняної м'ясної худоби; біологічні основи формування рекордної продуктивності тварин; шляхи та методи збереження і раціонального використання генофонду тварин та ін.

Аналіз наукових пошуків професора М. А. Кравченка засвідчив, що він є автором багатьох теоретичних розробок, які знайшли широке практичне застосування в галузі племінного тваринництва України. Учений розвинув системну концепцію породи (1973), розробив основні принципи та положення розведення за

лініями та родинами в тваринництві (1954), які ґрунтуються на усвідомленні цілісності породи. Для узгодження племінної роботи з лініями та родинами обґрунтував п'ять типів лінійно-родинного підбору (1972), запропонував схеми та варіанти їх застосування в умовах конкретних племінних господарств (1958).

Встановлено, що М. А. Кравченко одним із перших довів загальногосподарське значення проблеми індивідуального розвитку та управління довічною продуктивністю тварин (1958). Розробив систему спрямованого вирощування молодняка, що ґрунтується на усвідомленні цілісності тваринницького організму. Формалізував такі поняття індивідуального розвитку тварин, як «вибірковість», «динамічність», «індивідуальність». Актуалізував проблему старіння та довічної продуктивності сільськогосподарських тварин. Окреслив систему заходів, що дозволяють подовжити терміни експлуатації сільськогосподарських тварин. М. А. Кравченком конкретизовано поняття «скороспілість» у м'ясному скотарстві, вдосконалено її класифікацію (1979). Вперше введено поняття «довгорослість» як здатність давати високі прирости впродовж тривалого періоду. Запропоновано систематику м'ясних порід великої рогатої худоби вітчизняної та зарубіжної селекції (1979), в основу якої покладено врахування показників скороспілості та довгорослості.

Доведено пріоритетність наукових пошуків М. А. Кравченка з вивчення ефективності застосування цілеспрямованого інбридингу як ефективного прийому селекційно-племінної роботи. Дослідник обґрунтував, що споріднені спаровування є надійним джерелом отримання тварин із рекордною продуктивністю. Виділив шість основних типів цілеспрямованих споріднених спаровувань, довів найбільшу ефективність застосування комплексного інбридингу у племінному тваринництві. Розробив формулу обчислення генетичної подібності тварини з її загальним предком при споріднених спаровуваннях, запропонував ефективну модель розрахунку його коефіцієнта і частки предків у родоводах тварин.

Запроваджені М. А. Кравченком наукові підходи, зокрема системна теорія породи, методичні основи управління генеалогією породи, селекція на довічну продуктивність, обґрунтування ефективності використання тварин із рекордною продуктивністю, з'ясування механізму індивідуального розвитку тварин, використання міжпородного схрещування як результативного прийому реконструкції вітчизняного генофонду, сприяли становленню сучасних концепцій племінної справи в тваринництві України.

6. Обґрунтовано, що професор М. А. Кравченко є методологом племінної справи. Ученим розроблено понад 20 методичних рекомендацій і вказівок, методик, інструкцій, схем ведення селекційно-племінної роботи, а також принципи племінного добору та підбору, лінійного розведення, керування індивідуальним розвитком тварин тощо. Особливого значення в системі селекційно-племінної роботи набули розроблені ним: методика побудови племінної роботи в конкретних умовах (1936), методика побудови перехресно-групових родоводів (1957), методика аналізу генеалогічних поєднань (1940), методика вивчення і практика використання розведення за лініями (1945), методика організації племінної роботи в племінних

заводах (1958), схема якісної систематики маточного складу поголів'я (1958), форма бонітувальної відомості для оцінки бугаїв за продуктивністю (1958). Учений запропонував методику проектування роботи з лінією (1957) і схему координування племінної роботи племзаводу зі станцією штучного осіменіння, іншими племінними заводами, дочірніми господарствами зони розведення (1958). М. А. Кравченко є одним із ініціаторів розбудови спеціалізованого молочного та м'ясного скотарства, що є визнаним у провідних країнах світу і дає змогу збільшити обсяги і якість продукції відповідно до міжнародних стандартів. Учений розробив програму (1973), методичні рекомендації зі створення нової породної групи м'ясної худоби (1977), методику створення української м'ясної породи великої рогатої худоби. Він – автор заводської лінії Вірного 8308 ЧС-925 в симентальській породі (авторські свідоцтва № 2204, 1977), придніпровського та чернігівського внутрішньопородних типів (а.с. 2569, 2570, 1979), української м'ясної породи (а.с. № 269, 1992).

7. Аргументовано, що наукова спадщина професора М. А. Кравченка не втратила своєї значущості на сучасному етапі розвитку племінного тваринництва. Виділено складові його творчого доробку, які отримали міжнародне визнання і доцільно використовувати як теоретичний і методологічний базис при розробленні сучасної стратегії ведення галузі: 1) теорія породи та породотворення; 2) теорія племінного добору та підбору; 3) система лінійного розведення та методи генеалогічного аналізу порід; 4) біологічні основи формування рекордної продуктивності сільськогосподарських тварин; 5) методи оцінки племінної цінності плідників; 6) моделі для розрахунку генетичної подібності тварини з її загальним предком при інбридингах; 7) шляхи та методи збереження і ефективного використання племінних ресурсів та ін.

8. Обґрунтовано вагомий внесок М. А. Кравченка в становленні дослідної справи у тваринництві УРСР. Учений сприяв здобуттю відділом селекції та схрещування ЦДСШО статусу одного із провідних галузевих науково-дослідних осередків в УРСР. Здійснював керівництво п'ятьма науковими темами з селекційно-племінного вдосконалення симентальської та білоголової української порід великої рогатої худоби. Розробив ефективні заходи їх породного вдосконалення за умов чистопородного розведення, що спиралися на систему лінійного розведення, цілеспрямований добір і підбір кращих племінних тварин з урахуванням поєднуваності ознак, оцінку племінної цінності та ін. Підготував план розміщення перспективних ліній бугаїв у парувальній мережі та ін.

9. Як одну із форм творчих пошуків професора М. А. Кравченка у площині розвитку племінної справи в тваринництві розглядали його педагогічну діяльність. Учений ініціював організацію однієї з перших в УРСР кафедр розведення сільськогосподарських тварин при КВІ (1940) та зоотехнічного факультету УСГА (1956), доклав зусиль до здобуття ними статусу провідних галузевих науково-освітніх центрів УРСР. Сприяв активізації навчального процесу, працюючи в Башкирському, Гори-Горецькому, Новосибірському, Свердловському сільськогосподарських інститутах. Запрошувався для викладання курсу розведення сільськогосподарських тварин в Аграрний університет в Геделе (Угорщина).

Забезпечував підготовку навчально-методичної літератури, одноосібно та у співавторстві підготував шість підручників, п'ять посібників, 16 програм і методичних вказівок з курсу розведення сільськогосподарських тварин і виробничої практики для зоотехнічних факультетів сільськогосподарських ВНЗ. Найкращими підручниками, підготовленими М. А. Кравченком, є «Розведення сільськогосподарських тварин» (1963) та «Генетика» (1967), посібники «Породи м'ясної худоби» (1979), «Племінна справа в тваринництві» (1987). Підручники, посібники та лекції професора М. А. Кравченка кілька разів перевидано, перекладено іншими мовами, що, зокрема, посіли чільне місце при підготовці фахівців-зоотехніків Монголії, Угорщини, Чехословаччини.

10. М. А. Кравченком засновано на базі КВІ в другій половині 40-х рр. ХХ ст. наукову школу, при якій підготовлено 5 докторів і 32 кандидати біологічних і сільськогосподарських наук, провідних учених у галузі племінної справи в тваринництві: М. В. Зубця, Д. Т. Вінничука, Ю. Д. Рубана, М. Д. Дєдова, А. І. Самусенка, В. П. Лукаша та ін. На основі контент-аналізу встановлено, що періодом найбільшої творчої активності наукової школи є 1971–1975 рр., коли було захищено найбільше дисертаційних робіт. Виділено основні напрями діяльності наукової школи: теорія породи та породотворення, племінного добору та підбору, лінійного розведення та генеалогічного аналізу, індивідуального розвитку сільськогосподарських тварин. Представниками наукової школи проведено пріоритетні дослідження з селекційно-племінного вдосконалення симентальської породи, виведення на її материнській основі спеціалізованих молочних і м'ясних порід, добре пристосованих до розведення в умовах різних регіонів УРСР. Як найбільші здобутки наукової школи розглядали розроблення системи лінійного розведення, основ перспективного планування у тваринництві, які отримали поширення в селекційно-племінній практиці УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. Встановлено, що учнями та послідовниками М. А. Кравченка, які в різні періоди очолювали галузеві освітні та науково-дослідні інституції, розроблено науково-методичні та організаційні основи розвитку вищої фахової освіти та дослідної справи у тваринництві УРСР.

11. Доведено, що важливим напрямом наукової діяльності професора М. А. Кравченка, який здійснювався у форматі розвитку племінної справи в тваринництві, була популяризація досягнень вітчизняних і зарубіжних учених у галузі тваринництва. Дослідник є автором 77 наукових праць популяризаторського спрямування, із яких 26 присвячені висвітленню ефективності розведення окремих порід великої рогатої худоби вітчизняного та зарубіжного походження, 20 – окремих методів селекції і розведення сільськогосподарських тварин, 6 – міжнародного передового досвіду. Встановлено, що М. А. Кравченко доклав зусиль до становлення вітчизняної аграрної біографістики, особисто підготував 14 біографічних нарисів, присвячених відомим ученим у галузі тваринництва. Учений був редактором щомісячного науково-виробничого журналу «Соціалістичне тваринництво» (1948–1953), державних племінних книг і каталогів симентальської та білоголової української порід, що висвітлювали вітчизняні селекційні досягнення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія

1. Шульга В. П. Творча спадщина професора М. А. Кравченка у системі селекційно-плеємної справи в тваринництві УСРР/УРСР (30-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.) / наук. ред. д-ра с.-г. наук, проф., акад. НААН В. А. Вергунова. Київ, ФОП Наталуха А. С., 2018. 468 с.

Рецензії:

1. Куйбіда Віктор. Історія вітчизняного тваринництва як складова соціокультурного простору в Україні. Рец. на монографію : Шульга В.П. Творча спадщина професора М.А. Кравченка у системі селекційно-плеємної справи в тваринництві УСРР/УРСР (30-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.). Київ, 2018. 468 с. *Емінак: наук. щокварт.* Київ-Миколаїв, 2018. № 2(22), квітень-червень, Т. 1. С. 163–165.

2. Пилипчук О.Я. Розвиток зоотехнічної науки через призму особистості. Рец. на монографію : Шульга В.П. Творча спадщина професора М.А. Кравченка у системі селекційно-плеємної справи в тваринництві УСРР/УРСР (30-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.). Київ, 2018. 468 с. *Історія науки і біографістика.* 2016. № 4 URL: <http://www.dnsgb.com.ua/2018-1/20.pdf> (дата звернення : 06.05.2018).

Брошури

2. Шульга В. П. Наукова школа професора М. А. Кравченка у вирішенні проблем селекційно-плеємної роботи у тваринництві України / наук. ред. д-ра с.-г. наук, проф., чл.-кор. НААН В. А. Вергунова. Бориспіль : «Люксар», 2016. 69 с.

3. Шульга В. П. Професор М. А. Кравченко – розробник науково-організаційних основ плеємної справи в УРСР (30-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.) / наук. ред. чл.-кор. НААН В. А. Вергунов. Бориспіль : Люксар, 2016. 70 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Шульга В. П. Ключові професійні заходи з питань сільськогосподарської дослідної справи в Україні (перша половина 20-х рр. ХХ ст.). *Гілея : науковий вісник* : зб. наук. пр. Київ : Вид-во «Гілея», 2015. Вип. 101 (10). С. 54–58.

5. Шульга В. П. Науково-освітня діяльність Гори-Горецького землеробського училища для забезпечення аграрної галузі. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах.* Дніпро, 2015. № 11/2 (127) (листопад). С. 103–106.

6. Шульга В. П. Стан та перспективи розвитку вітчизняної сільськогосподарської освіти у середині 20-х рр. ХХ століття. *Вісник аграрної історії* : наук. журн. Київ, 2015. Вип. 11–12. С. 281–286.

7. Шульга В. Методи селекційно-плеємного вдосконалення симентальської

породи в науковій спадщині професора М. А. Кравченка. *Емінак* : наук. щоквартальник / Ін-т археології НАН України. Київ–Миколаїв, 2016. №3(15) (липень-вересень). Т. 3. С. 109–113.

8. Шульга В. П. М. А. Кравченко – організатор системи селекційно-племінної роботи в УРСР. *Вісник аграрної історії* : наук. ж-л. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, НУБіП України, ННСГБ НААН. Київ, 2016. Вип. 18. С. 230–235.

9. Шульга В. П. Наукова спадщина професора М. А. Кравченка у контексті розвитку вітчизняного тваринництва. *Вісник аграрної історії* : наук. ж-л. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, НУБіП України, ННСГБ НААН. Київ, 2016. Вип. 16–17. С. 241–247.

10. Шульга В. П. Наукова школа професора М. А. Кравченка : напрями діяльності та здобутки. *Історія науки і біографістика*. 2016. № 4. <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-4/19.pdf>. (дата звернення : 06.01.2017).

11. Шульга В. Інтелектуальний простір професора М. А. Кравченка як чинник формування неklasичних концепцій вітчизняної зоотехнії. *Переяславський літопис / ДВНЗ «Пер.-Хм. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 11. С. 129–133.

12. Шульга В. П. Внесок професора М. А. Кравченка у становлення Центральної дослідної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин. *Гілея. Науковий вісник* : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 117(№2). С. 36–39.

13. Шульга В. П. Евристичний потенціал методу періодизації в історично-біографічних студіях (на прикладі дослідження діяльності професора М. А. Кравченка). *Гілея. Науковий вісник* : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 120(№5). С. 60–63.

14. Шульга В. Наукові розробки професора М. А. Кравченка з обґрунтування ефективності інбридингу у тваринництві. *Емінак* : наук. щоквартальник / Ін-т археології НАН України. Київ–Миколаїв, 2017. №2(18) (квітень-червень). Т. 2. С. 130–133.

15. Шульга В. Питання селекційно-племінного вдосконалення білоголової української породи у наукових працях професора М. А. Кравченка. *Емінак* : наук. щоквартальник / Ін-т археології НАН України. Київ–Миколаїв, 2017. №1(17). Т. 2 (січень-березень). С. 134–138.

16. Шульга В. П. Породне районування як захід масового поліпшення місцевої худоби в СРСР 30–70-х років ХХ ст. *Гілея. Науковий вісник* : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 119(№4). С. 79–82.

17. Шульга В. П. Професор М. А. Кравченко – організатор дослідної справи в тваринництві УРСР. *Історія науки і техніки* : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 10. С. 219–226.

18. Шульга В. П. Професор М. А. Кравченко – організатор системи вищої фахової освіти в УРСР. *Гілея. Науковий вісник* : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 116(№1). С. 48–51.

19. Шульга В. П. Розвиток селекційної науки в скотарстві УСРР/УРСР в 30–80-ті роки ХХ ст. *Історія науки і біографістика*. 2017. № 2.

<http://inb.dnsgb.com.ua/2017-2/12.pdf>. (дата звернення: 06.07.2017).

20. Шульга В. П. Розвиток теорії добору та підбору тварин у науковому доробку професора М. А. Кравченка. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. Вип. 49. С. 254–256.

21. Шульга В. П. Розвиток теорії формування рекордної продуктивності сільськогосподарських тварин у наукових працях професора М. А. Кравченка. *Питання історії науки і техніки* / Центр пам'яткознавства НАНУ і Укр. тов-ва охорони пам'яток історії та культури. Київ, 2017. №2(42). С. 40–45.

22. Шульга В. П. Спрямоване вирощування сільськогосподарських тварин як предмет наукових пошуків професора М. А. Кравченка. *Історія науки і біографістика*. 2017. № 1. <http://inb.dnsgb.com.ua/2017-1/16.pdf>. (дата звернення: 04.04.2017).

23. Шульга В. П. Теоретичні та методологічні аспекти виведення першої м'ясної породи в УРСР. *Грані*. Дніпро, 2017. Т. 20, №2(142). С. 72–77.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

24. Шульга В. П. Золоті сторінки української зоотехнії. Професор М. А. Кравченко – талановитий учений і педагог ХХ століття. *East European Scientific Journal*. Warszawa, 2016. 12(16). Vol. 1. С. 20–24. (Historical science).

25. Шульга В. П. Діяльність професора М. А. Кравченка в контексті становлення Київської дослідної станції тваринництва «Терезине». *East European Scientific Journal*. Warszawa, 2017. 2(18). Vol. 2. С. 25–29. (Historical science).

26. Шульга В. П. Розвиток методики лінійного розведення у наукових працях професора М. А. Кравченка. *Sciences of Europe*. Praha, 2017. Vol. 5, No 11(11). С. 38–43. (Historical science).

27. Шульга В. П. Розвиток методологічних основ селекційної науки в тваринництві України в площині діяльності професора М. А. Кравченка / В. П. Шульга. *Virtus : scientific journal*. Монреаль: СРМ «ASF», 2017. Issue 11, February. С. 252–255. (History).

28. Шульга В. П. Розвиток основ планування селекційно-племінної роботи в науковій спадщині професора М. А. Кравченка. *Scientific Researches*. Кишинев, 2017. №1(5). С. 3–8. (Historical science).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

29. Шульга В. До питання експлікації поняття скороспілості тварин в наукових працях вітчизняних учених. *«Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»* : зб. матеріалів XII Міжнарод. наук. практи. інтернет-конф., 20 червня 2017 р. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 12. С. 56–60.

30. Шульга В. П. До питання організації селекційно-племінної роботи в СРСР другої половини 30-х – першої половини 80-х років ХХ ст. *Україна в гуманітарних і*

соціально-економічних вимірах : матер. II Всеукр. наук. конф., 24–25 берез. 2017 р., м. Дніпро. Дніпро : СПД «Охотник», 2017. Ч. 1. С. 185–187.

31. Шульга В. П. М. А. Кравченко – учений-селекціонер у галузі тваринництва України. *Osobowość, społeczeństwo, polityka* : mater. VI międz. ronf. nauk.-prakt. Część 1. Lublin : WSEI, 2017. S. 61–64.

32. Шульга В. П. Методологічні аспекти розвитку племінної справи як складова наукового доробку професора М. А. Кравченка. *Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference "Topical Problems of Modern Science"*, Warsaw, Poland, November 18, 2017. Warsaw, 2017. Vol. 4. С. 55–58.

33. Шульга В. П. Питання збереження генофонду сільськогосподарських тварин у науковій спадщині професора М. А. Кравченка. *Історія освіти, науки і техніки в Україні* : матер. XII міжнар. конф. молодих учених та спеціалістів, присв. 100-річчю від дня створення ННСГБ НААН, м. Київ, 19 трав. 2017 р. Київ, 2017. С. 209–211.

34. Шульга В. Підготовка навчально-методичної літератури як складова діяльності професора М. А. Кравченка. *«Гуманітарний простір науки : досвід та перспективи»* : зб. матеріалів VIII міжнар. наук. практи. інтернет-конф., 20 січ. 2017 р. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 8. С. 65–70.

35. Шульга В. П. Популяризаційна діяльність професора М. А. Кравченка. *Двадцять друга Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів за темою : «Шляхи відродження науки України»*, м. Київ, 14 квіт. 2017 р. / НАНУ, Ін-т досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва. Київ, 2017. С. 197–200.

36. Шульга В. П. Професор М. А. Кравченко – розробник методики перехресно-групових родоводів. *Перспективи та пріоритети розвитку історичної науки*: матеріали між нар. наук.-практи. конф. (м. Вінниця, 10-11 квітня 2017 р.). Вінниця, 2017. С. 93–97.

37. Шульга В. П. Розроблення основ породної стандартизації в науковій творчості професора М. А. Кравченка. *Актуальні питання, проблеми, та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі* : національний та інтернаціональний аспекти : зб. наук. пр. (за матер. XIV Міжнародної наук.-практи. конф., 30–31 трав. 2017 р.). Монреаль : СРМ «ASF», 2017. С. 152–154.

38. Шульга В. П. Спадкоємність поколінь як чинник продукування наукового знання. *Сб. публ. мультимедіа. науч. ж-ла «Архивариус» по мат. XIX межд. науч.-практи. конф. : «Наука в современном мире»*, г. Киев, 20 апр. 2017 г. Киев, 2017. Ч. 1. С. 32–37.

39. Шульга В. Типи лінійно-родинного підбору у тваринництві : наукові розробки професора М. А. Кравченка. *«Гуманітарний простір науки : досвід та перспективи»* : зб. матеріалів IX міжнар. наук. практи. інтернет-конф., 27 лют. 2017 р. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 9. С. 82–87.

40. Shulha V. P. Professor M. Kravchenko – a talented scientists-breeder in animal science of Ukraine of the XX century. *Материали за XIII международна научна*

практична конференція «Ключові въпроси в съвременната наука – 2017», 15–22 април 2017 г. София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2017. Vol. 9. Политология. Закон. История. С. 59–62.

Анотація

Шульга В. П. Становлення і розвиток племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР в 30-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. в інтелектуальному просторі професора М.А. Кравченка. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки. – Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, Київ, 2019.

Дисертаційна робота є системним науково-історичним дослідженням, у якому на основі комплексу джерел і застосування сучасних методологічних підходів вперше узагальнено основні тенденції розвитку вітчизняної племінної справи в тваринництві 30-х – першої половини 80-х років ХХ ст. Обґрунтовано внесок доктора сільськогосподарських наук, професора М. А. Кравченка (1909–1986) в розроблення теоретичних і методологічних засад селекційно-племінної роботи. Комплексно оцінено його діяльність як організатора вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи, ініціатора створення окремих галузевих навчальних структур. Систематизовано наукову спадщину вченого, обґрунтовано пріоритетність його досліджень з удосконалення системи лінійного розведення, управління індивідуальним розвитком тварин, ефективного використання особин з рекордною продуктивністю, запровадження основ перспективного планування тощо. Конкретизовано внесок М. А. Кравченка в становлення сучасної теорії і методології породотворення в м'ясному скотарстві, виведення перших вітчизняних спеціалізованих порід і типів худоби. Доведено значення педагогічної та популяризаторської діяльності вченого у вимірі загального розвитку галузевої наукової думки. Узагальнено програму діяльності заснованої ним наукової школи.

Ключові слова: історія сільськогосподарської науки, зоотехнічна наука, тваринництво, племінна справа, селекція сільськогосподарських тварин, зоотехнічна освіта, сільськогосподарська дослідна справа, наукова школа, М. А. Кравченко.

Аннотация

Шульга В. П. Становление и развитие племенного дела в животноводстве УССР в 30-х – первой половине 80-х гг. ХХ в. в интеллектуальном пространстве профессора М.А. Кравченко. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.07 – история науки и техники. – Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН, Киев, 2019.

Диссертационная работа является комплексным научно-историческим исследованием, в котором на основе использования разносторонней базы источников и новейших методологических подходов проанализированы особенности развития племенного дела в животноводстве УССР в 30-ые – первой

половине 80-х гг. XX ст., вклад в разработку его теоретических, методологических и организационных принципов доктора сельскохозяйственных наук, профессора Н. А. Кравченко (1909–1986).

Выделены периоды становления и развития племенного дела в УССР 30-х – первой половины 80-х гг. XX ст., обосновано влияние государственного законодательного регулирования ее организационной составной. Проведена периодизация селекции крупного рогатого скота, основанная на использовании различных методов племенного улучшения животных. Как одну из тенденций селекционной науки в УССР рассматривали становление мясного скотоводства.

Исследован период становления научного мировоззрения Н. А. Кравченко, который обозначился обучением на зоотехническом факультете КСХИ и в аспирантуре ТСХА; производственной деятельностью в системе Наркомата совхозов Башкирской АССР и преподавательской работой в БСГИ. На формирование его научного мировоззрения определяющее влияние оказали фундаментальные научные труды известных ученых в области животноводства А. А. Малигонова, А. И. Смирнова, А. П. Бондаренка, Ю. Ф. Лискуна, Д. А. Кисловского, М. М. Завадовского.

На основе анализа документальных источников и использования личностно-деятельностного подхода выделены два периода научной и педагогической деятельности Н. А. Кравченко. Первый из них охватил 1936–1965 гг. и связан с доминированием педагогической, научно-организационной, научно-производственной форм деятельности. Приоритетные формы научной деятельности характерны для 1966–1986 гг.: научно-организационная, педагогическая, научно-исследовательская.

Систематизировано творческое наследие ученого по следующим направлениям: теория породы и пороодообразования; целенаправленное выращивание сельскохозяйственных животных; основы племенного отбора и подбора животных; оптимизация системы линейного разведения и методические основы управления генеалогией породы; оценка племенной ценности животных; планирование и организация племенного дела; селекционно-племенная работа с симментальской и белоголовой украинской породами; обоснование схем и методик выведения отечественного мясного скота; биологические основы формирования рекордной продуктивности животных; пути и методы сохранения и рационального использования генофонда животных и др. Обосновано, что профессор Н. А. Кравченко является методологом племенного дела в животноводстве. Ученый разработал более 20 методических рекомендаций и инструкций, методик, схем ведения селекционно-племенной работы, а также принципы племенного отбора и подбора, линейного разведения, управления индивидуальным развитием животных и т.д.

Аргументировано, что научное наследие профессора Н. А. Кравченко не утратило своей значимости на современном этапе развития животноводства. Выделены следующие составляющие его разработок, которые целесообразно использовать как теоретический и методологический базис для формирования новой

стратегии ведения отрасли: 1) теория породы и породообразования; 2) теория племенного отбора и подбора; 3) система линейного разведения и методы генеалогического анализа; 4) биологические основы формирования рекордной продуктивности сельскохозяйственных животных; 5) методы оценки племенной ценности; 5) пути и методы сохранения и рационального использования племенных ресурсов и др.

В качестве одной из форм творческих поисков профессора Н. А. Кравченко, которая осуществлялась в контексте развития племенного дела в животноводстве, рассматривали его педагогическую деятельность. Ученый инициировал организацию одной из первых в УССР кафедр разведения сельскохозяйственных животных при КВИ (1940) и зоотехнического факультета УСХА (1956), приложил усилия к получению ими статуса ведущих отраслевых научно-образовательных центров УССР. Способствовал активизации учебного процесса, подготовке учебно-методической литературы, активизации комплексных научных исследований по племенному делу в животноводстве на их базе. Подготовил единолично и в соавторстве 6 учебников, 5 пособий, 16 программ и методических указаний для курса разведения сельскохозяйственных животных и производственной практики студентов зоотехнических факультетов сельскохозяйственных вузов.

Обобщены основные научные разработки научной школы по племенному делу, основанной Н. А. Кравченко во второй половине 40-х гг. XX в. на базе КВИ. На основе контент-анализа установлен период наибольшей творческой активности научной школы, который охватил 1971–1975 гг. и обозначился наибольшим количеством защищенных диссертационных работ. Выделены основные направления деятельности научной школы: теория породы и породообразования, племенного отбора и подбора, линейного разведения и генеалогического анализа, оценки племенной ценности, индивидуального развития, сохранения и рационального использования сельскохозяйственных животных.

Ключевые слова: история сельскохозяйственной науки, зоотехническая наука, животноводство, племенное дело, селекция сельскохозяйственных животных, зоотехническое образование, сельскохозяйственное опытное дело, научная школа, Н. А. Кравченко.

Annotation

Shulha V. P. Formation and development of breeding work in animal husbandry of the Ukrainian SSR in the 30's – first half of the 80's of the 20th century in the intellectual space of Professor M.A. Kravchenko. – Manuscript.

The dissertation for the getting of scientific degree of Doctor of Historical Sciences on specialty 07.00.07 – History of Science and Technique. – National Scientific Agricultural Library of NAAS, Kyiv, 2019.

The dissertation is a systematic scientific-historical research, which on the basis of a complex of sources and the application of modern methodological approaches generalizes the main tendencies of the development of domestic breeding work in animal husbandry in the 30's – the first half of the 80's of the 20th century. The impact of the Doctor of

Agricultural Sciences, Professor M. A. Kravchenko (1909–1986) to the development of theoretical and methodological principles of breeding work was substantiated. His activities as the organizer of the domestic agricultural research work, the initiator of the establishment of some branch educational structures was comprehensively evaluated. His scientific heritage was systematized, the priority of his research for the improvement of the system of linear breeding, the management of individual development of animals, the effective use of individuals with record productivity, the introduction of the foundations of long-term planning were justified. M. A. Kravchenko's contribution to the development of modern theory and methodology of breed creation in beef cattle breeding, the creation of the first domestic specialized breeds and types of livestock were specified. The significance of the teaching and popularization of the scientist for the general development of branch scientific thought was proved. The program of activities of his scientific school was generalized.

Key words: history of agricultural science, animal science, animal husbandry, breeding work, breeding of agricultural animals, zootechnical education, agricultural research work, scientific school, M. A. Kravchenko.